ئیکۆفێمینیزم

ڕێبین فەتاح

ژنەفتن

کتێبی ژنەفتن
٨

کتێبی ژنەفتن

٨

ئیکۆفێمینیزم

رێبین فەتاح

ئێکۆفێمینیزم

ڕێبین فەتاح

وەشانی ژنەفتن

jineftin.krd

ناونیشانی: ئیکۆفێمینیزم

نووسینی: ڕێبین فەتاح

بابەت: لێکۆڵینەوەی ئەکادیمی

دیزاینی: گەیلان عەبدوڵا

مێژووی بڵاوکردنەوە : هەولێر، ئابی ٢٠٢١

چاپی یەکەم: ئلیکترۆنی

٦٧ لاپەڕە

Email: jineftin@jneftin.krd

مافی لەچاپدانەوەی ئیلکترۆنی و کاغەزی پارێزراوە.

بڵاوکردنەوەی پاژ یان بەشێک لە وتار و کتێبەکان تەنیا بە ئاماژەدان بە سەرچاوەکە ڕێپێدراوە.

پێرست

پێشەکی.. ٩
سەرهەڵدانی چەمکی ئیکۆفێمینیزم.............................. ١١
پەرەپێدانی ئیکۆفێمینیزم.. ١٩
ڕەهەندە هزرییەکانی ئیکۆفێمینیزم............................ ٢٥
یەکەم؛ ڕەهەندی کولتووری-هێمایی.......................... ٢٧
دووەم؛ ڕەهەندی ئەزموونگەریی............................... ٣٤
سێیەم؛ ڕەهەندی ئیپستمۆلۆژی.................................. ٣٩
ژن و ژینگە و پەرەپێدان.. ٤٣
چوارچێوەی نێودەوڵەتی بۆ پەرەپێدان......................... ٤٣
تێڕوانینی ئیکۆفێمینیزیم بۆ پەرەپێدان......................... ٥٠
سەرچاوەکان.. ٦٠

بەهار، لە کۆتاییدا هەموو شـــتێک ســـەوزە، گوڵ لە هەموو شوێنێک، گەرمترە! دوای زستانیکی دوور و درێژ، خەڵک لە ماڵ دەردەکەون؛ هەناســـەیەکی ئازاد و چێژ لە ســـروشـــت وەربگرن، بەڵام لە هەموو شـــوێنێک هێمای نادیار هەیە کە هۆشـــداری دەدەن؛ "دەســـتم لێ مەدە، من پیس بووم". تەنیا دەتوانین وەک تەماشـــاکەرێک چێژ لە درەخت و گوڵ و گیا وەربگرین، وەک ئەوەی ســروشــت بەرنامەیەکی تەلەڤیزیۆنی بێت، ناتوانین دەســـت لە ســـروشـــت بدەین، ناتوانین وەک بوونەوەری زیندوو پەیوەندی لەگەڵ سروشت دروست بکەین؛ بەربەســـتێکی نادیار جیامان دەکاتەوە. ئەوانەی کە هاودڵبوون بۆ ســروشــت، هەر ئێســتا مردوون، ئەوانەی بوونەتە پیاوی ئامێر، لەوانەیە بیریش نەکەنەوە، هەست و نەستیان پێشتر بۆ کاردانەوەی میکانیکی لە کورتی داوە، بەڵام ئەوانەی کە هێشتا زیندوون – منداڵ و زۆر ژن – ئەم دابڕانە لەناکاوە لە سروشت، وەک ئازارێکی قووڵ و نزیکیی جەستەیی خۆیان ئەزموون دەکەن.

-ماریا میس لە "ئیکۆفێمێنیزم"ەوە؛ ١٩٩٣

پێشەکی؛

سەرهەڵدانی ئیکۆفێمینیزم لە ناوەڕاستی دەیەی حەفتاکاندا، گوڕێکی دیکەی بە فێمینیزم و ئەو مشتومڕانەش دا، لەبارەی ژینگە و بە تایبەت لە پەیوەندی مرۆڤ و ژینگە یان مرۆڤ و سروشتی نامرۆیی لەئارادا بوون.

ئیکۆفێمینیزم هەر بانگەشەیەکی سادەی بەیەکەوە گرێدانی ژن و سروشت نەبوو، بەڵکو زۆر بە قووڵی چووە ناو چەندین بوار و کایە و گفتوگۆی هەمەچەشنەوە؛ پێوەست بە چەوساندنەوەی ژنان و سروشت لە بندەستی سیستەمی پیاوسالاریی و ڕەنگدانەوەی بندەستی ژن و سروشت لە بەرانبەر سەردەستی نێردا، کە چۆن بە قوڵی چووەتە ناو کولتووریی ئەوروپایی-ڕۆژئاوایی، لە کۆتاییشدا خستنەڕووی ڕێوشوێن و ڕێگەچارەسەریی، لە پێناو ئازادبوونی ژن و سروشت لە بندەستی و ستەمی پیاوسالاریی و هەوڵدان بۆ جیهانێکی باشتر، کە بە ئاشتکردنەوەی سروشت و کولتوور، مرۆڤ و مرۆڤ بەرپا دەبێت.

ئیکۆفێمینیستەکان بە هەموو جیاوازییەکانییانەوە، لە بنچینەیەکی هاوبەشدا یەکدەگرنەوە؛ ژن و سروشت لە پەیوەندییەکی پتەودان، ژن بە سروشت و پیاو بە کولتوورەوە گرێدراوە، ئیکۆفێمینیزم بەشوێن ڕیشەکێشکردنی پیاوسالارییەوە، بە خۆی و هێما شوێنەوارییەکانییەوە، لە پێناو ئازادبوونی ژن و سروشتدا. کە وەها دەردەکەوێت، هەموو ئەو

سیستەم، دامەزراوە، نۆرم، بەڵکو هەموو ئەو زانست و تەکنۆلۆژیایەی پیاوسالاریی بەرهەمی هێناوە، لایەنگیریی ڕەگەزیی هەیە و دژەژن و دژەسروشتە.

نەک هەر زانست و تەکنۆلۆژیا، بەڵکو بۆ هەندێک لە ئیکۆفێمینیستەکان هەموو بانگەشەکانی "پێشکەوتن" و "پەرەپێدان"، ناونانەکانی وەک کۆمەڵگەی "پێشکەوتوو" و "دواکەوتوو" لە ئاستی جیهانیدا، هەڵقوڵاوی هەناوی سیستەمێکی کۆمەڵایەتی-ئابوورییین، لە شێوەی پیاوسالاریی-سەرمایەداریی، کە بە لۆژیکی "کەڵەکەکردنی سەرمایە" دەڕواتە پێش و بەدەر لە "قازانج" و "سەرمایە"ی زیاتر و زیاتر، هیچی دیکە نابینێت.

لۆژیکی "کەڵەکەکردنی سەرمایە"ی پیاوسالاریی، لە داپڵۆسینی ژن و سروشتەوە دەست پێ دەکات و هیچ سنوورێک ناناسێت، هەردوو ژن و سروشت لە سەرچاوەی بوون و بەرهەمەوە، بۆ پاسیڤ و ناچالاک دەگۆڕێت.

بۆ ئیکۆفێمینیستەکان، پیاوسالاریی بە درێژایی هەزاران ساڵ، دووالیزمێکی هەرەمی سروشت/کولتوور، مرۆڤ/نامرۆڤ، پیاو/ژن و ...هتد بەرهەمهێناوە، جۆرێک لە پلەبەندیی ڕەگەزیی دروست کردووە، بەردەوام یەکێک لەسەرووی "ئەوی تر"ەوە دەوەستێت، لە شێوەی کولتوور باڵاتر لە سروشت و پیاو لەسەرووی ژن و ئەو دووالیزمەش تەواوی کولتوور و هزری ئەوروپایی-ڕۆژئاوایی داپۆشیوە. بەرەنگاربوونەوەی ئەو دووالیزمی پلەبەندی ڕەگەزییە، خەمی هاوبەشی کۆی ئیکۆفێمینیستەکانە.

لێرەوە ئەم باسە، ڕوانگەی گشتی ئیکۆفێمینیزم و ئەو بەرەوپێشچوونەی لە بیرکردنەوەی ئیکۆفێمینستەکاندا ڕوودەدات، ڕوون دەکاتەوە، ئاراستە هزرییەکانی کە پاساو بە بەیەکەوەگرێدراویی ژن و سروشت دەدەن، شی دەکاتەوە و لەپاڵ ئەوانەشدا، تێڕوانینی ئیکۆفێمینیزم بەرانبەر هەندێک لە دەرهاوێشتەکانی سیستەمی پیاوسالاریی-سەرمایەداریی دەخاتە ڕوو، لەناویاندا هەڵوەستەکردن لەسەر "پەرەپێدان"، کە وەک دەردەکەوێت نیگەرانیی قوڵیی زۆرێک لە ئیکۆفێمینیستەکان بێت.

سەرهەڵدانی چەمکی ئیکۆفێمینیزم

ئیکۆفێمینیزم تیۆرییەکە لە بوارە جیاجیاکانی پرس و چالاکی فێمینیستی لە بزووتنەوەکانی ئاشتی، بزووتنەوەکانی کرێکاران، چاودێری تەندروستی ژنان و بزووتنەوە دژە ناوکی و ژینگەیی و بزووتنەوە ڕزگارییەکانی ئاژەڵان گەشەی کردووە. لەو ڕوانگەیەوە "***گرێتا گارد***"، ئیکۆفێمینیزم وەک چوارچێوەیەک دەناسێنێت کە داوای کۆتاییهێنان بە هەر ستەمێک دەکات، بە پێداگیریی لەسەر ئەو ئاراستەیەی کە هیچ هەوڵێک بۆ ئازادکردنی ژنان یان هەر گرووپێکی دیکەی چەوساوە، بەبێ هەوڵدانێکی یەکسان بۆ ئازادکردنی سروشت سەرکەوتوو نابێت. (Gaard, 1993: 1).

کەواتە ئیکۆفێمینیزم وەک لقێکی فێمینیزم سەرنج لەسەر سروشت یان ژینگە چڕ دەکاتەوە، لە شیکردنەوەکانیدا پەیوەندی نێوان ژن و زەوی بە بناغە دەگرێت و پێی وایە

هەوڵدان بۆ ئازادکردنی ژن و سروشت لە بندەستی و چەوسانەوە، دەبێت بەیەکەوە گرێدراو بێت.

بەگوێرەی "***فرانسواز دۆبۆن***" کە بۆ یەکەمجار چەمکی ئیکۆفێمینیزمی لە ساڵی ١٩٧٤دا بە کار هێنا، ئیکۆفێمینیزم پەیوەستە بە ستەم و بندەستیی هەموو گرووپە پەراوێزخراوەکان لە ژن، منداڵ و خەڵکی ناسپی و هەژاران، کە ئەویش پەیوەندی بە ستەم و زاڵبوون بەسەر سروشت لە ئاژەڵ، خاک، ئاو و هەوا و..، هتد هەیە. بەو شێوەیە ئیکۆفێمینیزم لە پەیوەندی نێوان ژن و سروشت کە هەردووکیان لە لایەن سیستەمێکی پیاوسالارەوە بندەست کراون، دەدوێت. (Wareen, 2000: 1)

هەروەک "شیڤا و میس"، ئیکۆفێمێنیزم بە "چەمکێکی نوێ بۆ ژیرییەکی کۆن"(Mies& Shiva, 13) پێناسە دەکەن، ئەو ژیرییە کۆنە، گوزارشتە لەو پارادایمە کۆمەڵایەتییەی سیستەمی دایکسالاریی، سەیرکردنی ژن وەک سەرچاوەی بوون و بەرهەم، وەک بەرهەمهێنەری ژیان. لێرەوە ئیکۆفێمینیزم وەک بەرەنگارییەک دژ بە سیستەمی سەرمایەداریی-پیاوسالاریی دەناسێنرێت، چونکە ئەو سیستەمە؛ ژن لە هەموو خەسڵەتێکی چالاک و بەرهەمدار، (واتە ژن لە مرۆڤ) بەتاڵ دەکاتەوە. (Maria, 1981: 11).

لە ساڵی ١٩٧٤دا "فرانسواز دۆبۆن" فێمینیستی ڕادیکاڵی فەرەنسی، چەمکی ئیکۆفێمینیزم (ecofeminisme)ی لە دەقی بناغەیی خۆی (Le feminisme ou la mort)دا کۆکردەوە. مەبەستی ئەو، نیشاندانی پەیوەندییەک بوو لەنێوان ئەو ستەمەی بەرانبەر ژنان و ئەو دەستدرێژییانەی دەکرێنە سەر سروشت. "دۆبۆن" داوای شۆڕشێکی ئیکۆلۆژی بە ڕابەرایەتی ژن دەکرد، لە پێناو ڕزگارکردنی هەسارەی زەوی کە

"پیاوسالاریی" هەردوو ژن و سروشتی بندەست و دەچەوساندەوە (Hatfield, 2005: 35). لەو کاتەوە، ئیکۆفێمینیزم، بە ڕەچاوکردنی لایەنی ڕەگەزەیی(جێندەریی)، سەرنجی توێژەران و چالاکانی لە ئاستی جیاجیادا بۆ خۆی کێش کردووە، بە ئاراستەی هەڵسەنگاندنی پەیوەندی نێوان مرۆڤ و سروشت یان سروشتی مرۆیی و نامرۆیی.

گەڵاڵەکردنی چەمکی ئیکۆفێمینیزیم لە لایەن "فرەنسواز دۆبۆن"ەوە، هاوکات بوو لەگەڵ سەرەتاکانی دەستکردن بەو گفتوگۆ بەرفرەوانەی لە ناوەڕاستی دەیەی١٩٧٠دا، لەمەڕ ژنان و ژینگە دروست بوو، لە کاتێکدا لە وڵاتانی باکوور پەیوەندی بە بەشداری ژنان لە بزووتنەوە ژینگەیی و ئاشتیخوازەکاندا هەبووکە تا ئەوکات بەشداریی فێمینیستەکان پێوەست بە قەیرانەکانی ژینگەیی پلەیەکی وەرنەگرت بوو، لە وڵاتانی باشووریشدا پەیوەندی بەو کێشانەوە هەبوو کە لە کەرتی دارستان و کشتوکاڵەوە سەرچاوەیان دەگرت؛ ناڕوونی لە دابینکردن و تێچوونی نەوت کە بەهۆی قەیرانی وزەوە دروست ببوو لەلایەک و لەلایەکی دیکە بەرزکردنەوەی داوای کەمکردنەوەی بەکارهێنانی دار وەک سەرچاوەی وزە، کە وای دەکرد بیر لە وزەی جێگرەوە بکرێتەوە. (Rico, 1998: 21).

جیاوازییەکە لە گەڵاڵەکردنی ئیکۆفێمینیزمدا ئەوەیە، بە جیاواز لە هەموو باسەکانی ژن و ژینگە یان سروشت، ئیکۆفێمینیزم پەیوەندییەکانی نێوان ژن و سروشت بە چەمک دەکات، پێداگیری لەسەر ئەوە دەکات کە پەیوەندییەکی پتەو لەنێوان ئەو دووانەدا هەیە، هەروەک پێداگیریی لە گەڕانەوە بۆ "پرەنسیپێکی فێمینیستی" کە هارمۆنیەت و بەردەوامیەتی و فرەچەشنی مسۆگەر دەکات.

سەرهەڵدانی ئیکۆفێمینیزم لە ناوەڕاستی دەیەی ١٩٧٠دا، وەک شەپۆڵی سێیەمی فێمینیزم، بە تەنیشت شەپۆڵی دووەمی "فێمینیزم" و "بزووتنەوەی سەوزە"وە، دادەنرێت. لەو ڕوانگەیەوە کە ئیکۆفێمینیزم توخمەکانی بزووتنەوە فێمینیستی و سەوزەکان پێکەوە گرێ دەدات، لە هەمان کاتدا ئالنگارییەک پێشکەش بە هەردووکیان دەکات؛ لە بزووتنەوەی سەوزەوە؛ نیگەرانی لە کاریگەری چالاکییە مرۆییەکان لەسەر جیهانی نامرۆیی، و لە فێمینیزمیشەوە وەک "جێندەر" و لە ڕوانگەی مرۆڤایەتییەوە نیگەرانییەک لەسەر ئەو بنەمایەی کە ژنان بندەست و ئیستغلال و سەرکوت دەکرێت، وەردەگرێت. (Mellor: 1997: 1).

بەو شێوەیە ئیکۆفێمینیزم، بزووتنەوەی سەوز (وەک بزاڤێکی ژینگەیی) و فێمینیزم (وەک بزاڤی ژن) نەک هەر بەیەکەوە گرێ دەدات، بەڵکو دیدگەیەکی فرەوانتر وەک ئەنجامی تێکەڵکێشکردنی هەردوو ڕوانگە فێمینیستی و ژینگەییەکە دەخاتە ڕوو. بە کورتی ڕوانگە ئیکۆفێمینیزمییەکە پێی وایە؛ نە بزووتنەوەی سەوز دەتوانێت بەبێ ڕەچاوکردنی ژن و نە فێمێنیزم دەتوانێت بەبێ لەبەرچاوگرتنی ژینگە ئامانجەکانی بپێکێت. لە کاتێکدا ئێکۆفێمینیزم جیاوازی ڕەگەزیی لەناو قەیرانەکانی ژینگەییدا دەدۆزێتەوە یان بە مانایەکی دیکە قەیرانەکانی ژینگەیی لە هەناوی ئەو سیستەمە پیاوسالارییەدا دەدۆزێتەوە کە ژنانی بندەست و سروشتی ڕووبەڕووی هەڕەشە کردووەتەوە. لەبەر ئەوەیە دەبینین ئیکۆفێمینیستەکان هەر ڕەخنەکانیان ڕووبەڕووی سیستەمە پیاوسالارییەکە ناکانەوە، بەڵکو ڕەخنە لە ئیکۆلۆژیی نافێمینیستیش دەگرێت، کە ڕەچاوی تێکهەڵکێشی نێوان باری ژینگە و کۆمەڵایەتی ناکات (Cuomo, 200: 19).

گوزارشــته بەناوبانگەکەی پلانت (تیۆرڤانی ئیکۆفێمینیزم): "دەستدرێژیکردنە سەر سروشت لە زۆر ڕووەوە میتافۆرێکە بۆ دەستدرێژیکردنە سەر ژن" (Alilister 2004: 8)، بە ڕوونی پێکەوەیی نێوان ژن و ســروشــت وەک بوار و بەڵکو دیدگەی ئێکۆفێمینیزم دەخاتە ڕوو، کەواتە مادام پیاوســالاریی هۆکاری کێشــەیەکە، پێویستە هەموو شێوەکانی پیاوسالاری ڕیشەکێش بکرێت، بۆ ئەوەی هەم ژنان و هەم ســـروشـــت لە کۆیلایەتی ئازاد بکرێت، بەڵکو ئەو هەسارەیەی لەسەری دەژین ڕزگار بکرێت.

لەو ســــاڵانەدا، هەموو ئەو گفتوگۆیانەی لەبارەی ژینگەوە دەکران، دەرفەت و پــاڵنەرێکی بەهێز بوون بۆ ئەوەی فێمینیســـتەکان ڕووئیای خۆیان لەو بوارەدا بخەنە ڕوو. بە دڵنیاییەوە لێکدانەوە بۆ پرســـەکانی گرێدراو بە قەیرانی ژینگەیی، فرە هۆکار و جیاواز بوون، لەناویاندا هەڵوەســتەکردنێکی چڕ لەســەر پرســی هەڵکشــانی ژمارەی دانیشـــتووان و قەیرانی ژینگەیی، وەک یەکێک لە هۆکارە پــاڵنەرییەکانی خودی "ئۆبۆن" لە گەڵاڵەکردنی چەمکی ئیکۆفێمینیزمدا ئامادەیە. لە کاتێکدا "ئۆبۆن" پێی وا بوو، زۆرێــک لە قەیرانەکان لەو کــاتەوە تەنیا خراپتر بوون: قــاتوقڕی، تێکچوونی ژینگە، پیســـبوون، وێرانکردنی خاک بەهۆی کشــتوکاڵی تاککولتووری و پەینی کیمیایی. ســتراتیژی پیشــەسازی ناووکی، لە پێشــکەشــکردنی وزەی ناووکی وەک تاکە ڕێگەچارەی ڕاســتەقینە بۆ قەیرانی وزە و ڕەوتی گۆڕینی وڵاتانی جیهانی سێیەم لە کۆگای خۆراک بۆ سەرمایە، کێشە و قەیرانەکانی پێوەســت بە گۆڕانی کەشــوهەوا، پرســی وزە و کۆنترۆڵکردنی توانــای زاوزێی ژنــان، هەموو ئەوانە بەرجەســـتەی یەکتربڕییەکانی ئیکۆلۆژی و فێمینیزمە، بەڵام

لەگەڵ سەرهەڵدانی پیاوسالارییدا، کۆنترۆڵی ژنان بەسەر هەموو ئەو کێشانەدا لەناو دەبردرێت. ئەنجامی هەموو ئەو قەیرانە ئیکۆلۆژییانە، هێنانەئارای کارەساتێکی جیهانییە و ئێمە شاهیدی قۆناغەکانی کۆتایی کارەساتە چاوەڕوانکراوەکەین:

جیهان لە چاوەڕوانی شۆڕەسوارێکە پێشتر نەبینرابێت، کە وا دیارە لە کۆتاییدا چاومان بکاتەوە؛ بۆ ڕووبەڕووبوونەوەی ئەو جۆرە کارەساتە، بۆ ڕووبەڕووبوونەوەیان، ئەگەر درەنگ بێت بۆ پووچەڵکردنەوە، لە پێناو ئایندەیەکی جیاواز سەرکەوین، دەبێت بە تەواوەتی لە هۆکارە مێژوویی و جیهانییەکانی ئەو قەیرانە تێبگات و بە هێزی دنیای سبەینێی بنبڕی بکات، بە چەند وشەیەک: "ئەوەی وێرانمان دەکات لەناوی ببەین" (Johnson, 2013:48).

ئاراستە زاڵەکە بانگەشەی ئەوە دەکات؛ زۆربوونی دانیشتوان، واتە لە دایکبوونی زیاتر، هەروەها تێکدانی ژینگە، واتە زیاد بەکارهێنان (Vakoch&Mickey, 2018: 18). ئەو لێکدانەوەیە، بە ئاراستەی پێداگیریی لەسەر گێڕانەوەی مافی منداڵبوون و زاوزێ لە پێناو "کۆنترۆڵیی دانیشتووان"دا، دواجار کاریگەر دەبێت لەسەر بەشێک لە فێمینیستەکانیش و لەناویاندا "ئۆبۆن"، بیرکردنەوەیەک کە ڕەگ و ڕیشەی لە تیۆرییەکەی "ماڵتۆس"ەوە درێژ دەبێتەوە، بەڵام لە قۆناغی دواتردا، هزرڤانانی ئیکۆفێمینیست بە تایبەت لە دەیەی هەشتاکانەوە زۆر بە توندی دژی دەوەستنەوە.

تیۆریی دانیشتووانی ***تۆماس ماڵتۆس*** (١٧٦٦-١٨٣٤)، بە یەکێک لە گرنگترین بەندەکانی نێوان ژینگە و تیۆری کۆمەڵایەتی لە سەدەی نۆزدەدا، دادەنرێت. ئەو، "گەشەی دانیشتووان"ی وەک هەڕەشەیەکی بەردەوام لەسەر پێشکەوتن

دەبینی، لەســـەر ئەو بنەمایەی کە بەرهەمهێنانی خۆراک هیچ کات هاوتای گەشەی دانیشتووان نابێت. ژمارەی دانیشتووان بە شـــێوەیەکی ئەنـدازەیی (٢، ٤، ٦، ٨) زیـاد دەکـات، بەڵام بەرهەمهێنانی خۆراک بە شـــێوەی ژمێرکاریی (١، ٢، ٣، ٤) زیاد دەکات. کەواتە جیاوازییەکی تەواو لەنێوان توانای زەوی بۆ دابینکردنی خۆراک و ژمـارەی دانیشـــتووان هەیە، لەبەر ئەوە باسـی لەوە کرد کە پێدانی سـەرچاوەی زیاتر بە هەژاران تەنیا ژمـارەیـان زیـاد دەکـات، بۆیە پێشـــنیـازی کرد؛ دەوڵەت دەست بۆ یارمەتیدانی هەژاران درێژ نەکات، بەڵکو هان بدرێن بۆ ئەوەی کەمتر منداڵیان هەبێت (Barry 2007: 61-62)

تیۆری دانیشـتووان لە لایەن چەندین هزرڤانی دیکەیشـــەوە پاتە کراوەتەوە، کتێبەکەی **"پۆل ئارڕ ئیرلیچ"** لە شـــەســـتەکانی ســـەدەی ڕابردوودا؛ "بۆمبی دانیشـــتووان"، جـارێکی دیکە تیۆرەکەی ماڵتۆس بیر دەخاتەوە؛

"دادپەروەرانەیە بڵێین ژینـگەی هەموو بوونەوەرێـک، مرۆیی و نامرۆیی، لەســـەر ڕووی زەوی، لەژێر کاریگەریی تەقینەوەی دانیشـــتوان بووە. وەک ئەنجامی ڕاســـتەوخۆ یان ناڕاســتەوخۆی ئەم تەقینەوەیە، ئێسـتا هەندێک زیندەوەر وەک کۆتری گەڕۆک لەناو دەبرێن، زۆری دیکە وەک ئاژەڵە گەورە کێوییەکانی هەموو کیشـــوەران، ژمارەیان زۆر کەمی کردووە. هێشتا ئەوانی دیکە وەک جرجی زێراب و مێشـی ناوماڵ، چێژ لە ژمارەی زۆری دانیشتوان وەردەگرن. بەڵام ئەمانە ئەنجامی ئاشـــکران و ڕەنگە کەمتر گرنگبن لە گۆڕانکاری وردتر لە تۆڕی ئاڵۆزی ژیان و لە ســـوڕی کیمیایی ســـروشـــتیدا. ژینگەنـاســـان-لە بایۆلۆژســـتەکان، لە پەیوەندی ڕووەک و گیانلەبەران و کاریگەریی لەســـەر ژینگەکەیان دەکۆڵنەوە، بە

تایبەت نیگەرانیی ئەو گۆڕانکارییانەن. ئەوان بۆیان دەردەکەوێت کە سیستەمەکانی ئیکۆلۆژی (ئیکۆسیستەم) چەند بە ئاسانی تێکدەچێت- لە ئەنجامی تەقینەوەی دانیشتووواندا (Ehrlich 1988: 26)

هەر ئەوکات "گاریت هاردین" لە "تراژیدیای کۆمۆنەکان"دا، نەک ئازادی زاوزێکردنی وەک "تێکدان بۆ هەمووان" لێکدایەوە، بەڵکو ئەوپەڕی نیگەرانی بەرانبەر بە جاڕنامەی گەردوونی مافەکانی مرۆڤ و بەیاننامەی نەتەوە یەکگرتووەکان نیشان دا، لە بەرانبەر ناساندنی خێزان وەک یەکەی سروشتی و بنەڕەتی کۆمەڵگە، کە هەر هەڵبژاردن و بڕیارێک سەبارەت بە قەبارەی خێزان بە خودی خێزانەوە پێوەست دەکات بە جۆرێک کە هیچ کەس و لایەنێک پەیوەندی پێوە نابێت، ئەوەش ئازادی زاوزێکردن و وەچەنانەوە دەستەبەر دەکات. بەڵام بە بۆچوونی "گاریت"، ئازادی زاوزێکردن و دابینکردنی مافی یەکسان بۆ هەر کەسێک کە لە دایک دەبێت، "جیهان لە کردارێکی تراژیدیدا قفڵ دەکات"؛ لەو ڕوانگەیەوە پێداگیری دەکرد کە دەبێت بە ئاشکرا نکوڵی لە ڕاستی جاڕنامەی جیهانی مافەکانی مرۆڤ بکەین، هەروەها دەبێت بەشداری بکەین لە هەوڵدان بۆ ئەوەی پلانی دایک و باوکایەتی - جیهانی دانیشتووان بەدەست بهێنرێت "بۆ ڕێگرتن لە هەڵەی باوەشکردنەوە بۆ هەمان نموونەی تراژیدی" (Garrett, 1968).

ئیکۆفێمینیستەکان هەر لە هەشتاکانەوە بە تایبەت زۆر بە توندی دژی ئەو بانگەشەیە وەستانەوە کە قەیرانی ژینگەیی و هەژاربوون و کێشەکانی دیکەی بۆ "گەشەی دانیشتووان" دەگێڕایەوە، ئەو تێکۆشانە، بەشێک لە کامڵبوونی هزری

ئیکۆفێمینیزم پێکدێنێت، کە لە باسـی داهاتوودا هەڵوەسـتەی لەسەر دەکەین.

پەرەپێدانی ئیکۆفێمینیزم

ئەو بیرۆکەیەی قەیرانە ژینگەییەکـانی بۆ هەڵکشـانی قەبارەی دانیشـتووان دەگێڕایەوە، لە لایەن ئیکۆفێمینسـتەکانی دەیەی هەشتا و نەوەدەکاندا ڕووبەڕووی ڕەخنەی توند کرایەوە، لەناویاندا؛ "ماریا میس، کلاودیا ورلهەف، ڤیرۆنیکا تۆمسـن، ڤاندانا شـیڤا" و چەندانی دیکە. خوێندنەوەی نوێی ئەوان بۆ قەیرانە ژینگەییەکان و ئەو دۆخە نەخوازراوەی ژنان بە گشتی تێی کەوتبوون، وەک چۆن دروسـتکردنی مشـتومڕێکی جدی بوو لەمەڕ هۆکـارەکـانی قەیرانی ژینگەیی و دۆخی ژنـان، هـاوکـات گڕوتینێکی نوێی بە خودی ئیکۆفێمینیزم دا؛ لە فرەوانکردنی ئاسـۆکانی هزری ئیکۆفێمینیزم و بەشـدارییان لە گفتوگۆکردنی پرسـی ژن و ژینگە و سـەرمـایەداریی و کەڵەکەکردنی سـەرمایە، کە بە خوێندنەوەی ئەوان نەک هەر هۆکـاریی قەیرانە ژینگەییەکـانە، بەڵکو بەرپرسـیشـە لە چەوساندنەوەی ژن.

ئیکۆفێمینیستەکانی دوایی، نەک هەر بە توندی ڕووبەڕووی ئەو بانگەشـەیە بوونەوە کە قەیرانەکان بۆ گەشـەی دانیشـتووان دەگێڕێتەوە، بەڵکو ڕوونیان کردەوە، سـەرچاوەی قەیرانەکە لە سیستەمی سەرمایەداریی-پیاوسالاریی و لۆژیکی کەڵەکەکردنی سـەرمایە کورت دەبێتەوە، کێشـەکە لە دەسـتڕاگەیشـتن و

دابەشکردنێکی نایەکسانی سەرچاوەکانە، لە کاتێکدا کەمینەیەک لە وڵاتانی "پێشکەوتوو" دەستیان بەسەر زۆرینەی سەرچاوەکاندا گرتووە، زۆرینەی ئەوانی دیکە، دەستیان بە کەمترین سەرچاوە ڕادەگات. ئەو نادادپەروەرییە لە دەستگرتن بەسەر سەرچاوەکاندا، گرێدراوی لۆژیکی کەڵەکەکردنی سەرمایەیە، کە ڕەچاوی مرۆڤ و سروشت بە گشتی ناکات و تەنیا ڕووی لە قازانجە. لەو ڕوانگەیەوەیە، ئیکۆفێمینستەکانی وەک "ماریا میس، کلاودیا ورلهەف و ڤیرۆنیکا تۆمسن"، هەر لە زووەوە بانگەشەی ڕوانگەیەکی دیکەیان وەک جێگرەوەی سیستەمی سەرمایەداریی-پیاوسالاریی دەکرد، کە بە ڕوانگەی بژێوی(Subsistence Perspective) ناو دەبرێت.

ئەو ڕوانگەیە بە پێچەوانەی "کەڵەکەکردنی سەرمایە" کە لۆژیکی سیستەمی سەرمایەداریی-پیاوسالارییە، پێداگیریی لەسەر ڕادەی پێویستی بەرهەمهێنان و بەکاربردن دەکات. بەڵام ڕوانگەی بژێویی هەر مۆدێلێکی ئابووری نییە، بەڵکو ئاراستەیەکی نوێیە، کە بە شێوەیەکی نوێ سەیری ئابووری دەکات، ئەوە مانای ئەوەیە کە تەنیا بەسەر ئابووریدا ناچەسپێت، بەڵکو بەسەر کۆمەڵگا و کولتوور و مێژوو و هەموو بوارە گونجاوەکانی دیکەدا پیادە دەکرێت؛ بژێویی پێچەوانەی بەرهەمی کاڵایە، لە کاتێکدا بەرهەمهێنانی کاڵا ئامانجی بەرهەمهێنانی سەرمایەدارییە، بەرهەمهێنانی گشتی کاڵا، واتای هەر شتێک کە هەیە، دەبێت بۆ کاڵایەک بگۆڕێت. ئەمڕۆ بە تایبەتی لە خولی جیهانگیریدا بەرهەمهێنانی "بژێویی" ئامانجێکی تەواو جیاوازی هەیە، کە بریتییە لە دابینکردنی ڕاستەوخۆی پێداویستی مرۆڤ. ئەمەش لە ڕێگەی پارە و بەرهەمهێنانی کاڵاوە بە دەست نەهێنراوە: "ئێمە باس لە

"بەرهەمهێنانی ژیان" دەکەین نەک "بەرهەمهێنانی کاڵا" (Mies, 2005).

ئەو دیدگە ئیکۆفێمینیستییە، پێداگیریی لەسەر گۆڕانێکی ڕیشەیی لە بواری ئابووری، بەرهەمهێنان و بەکاربردن و دووبارە پێناسەکردنەوەی زۆر کایە و چەمک دەکات. لەو ڕووەوە دەتوانرێت شیکردنەوەی **"کلاودیافۆن ویرلهەف"** بۆ "ڕوانگەی بژێویی" بە چەند خاڵێك ڕوون بکرێتەوە؛

١-دەبێت دووبارە ئابووری لە کۆمەڵگەدا بنیات بنرێتەوە، ئابووری تەنیا یەکێکە لە چالاکییە مرۆییەکان کە یارمەتی هێنانەدی ژیانێکی باش بۆ هەمووان دەدات.

٢- دەبێت چەمکی "ژیانێکی باش" پێناسە بکرێتەوە، چەمکی نوێی ژیانی باش، واتای بەردەوامیدان بە کەلوپەلی هەرزان نییە، بەڵکو ڕەچاوکردنی "پێویستی خەڵک"ە.

٣- دەبێت هەموو پەیوەندییە کۆمەڵایەتییە زاڵەکان بگۆڕێن: پەیوەندییە ناهەڕەمییە نوێیەکان دەبێت لەنێوان کاری فکری و دەستی و لەنێوان بەرهەمهێنەران و بەکاربەردا بنیات بنرێنەوە. هەموو چەوسانەوەیەک، زاڵکردنی پەیوەندییە داگیرکارییەکان، دەبێت بۆ پەیوەندیی دوولایەنە: یەکڕیز، ڕێزگیراو و هاوبەش بگۆڕێت.

٤- پێویستە لە کۆمەڵگای نوێ هەموو پەیوەندییە پیاوسالاری، توندوتیژ و... هتد لە ناو ببرێت: بۆ نموونە، پێویستە چەمکی "کار" پێناسە بکرێتەوە بۆ ئەوەی هەموو کارێک، لەوانە کاری ماڵ، کاری جووتیاری خۆبژێو و ...هتد "بەها"یان پێبدرێت.

٥- ئابووری بژێوی تەنیا ڕێگە بە تەکنەلۆژیایەک دەدات، خزمەت بە ژیان بکات، تەکنەلۆژیا بە خۆڕایی نرخی نابێت. بەرهەمهێنانی بژێوی لە "پێشبڕکێ" دوور دەکەوێتەوە؛ لە جیاتی ئەوە هاوکاری و هەرەوەزی بۆ بەدەستهێنانی ژیانێکی دەوڵەمەند بۆ هەمووان دابین دەکات (Werlhof 2007: 13-27).

"راگنلد سۆلند" لە ڕاڤەکردنی چاپی ساڵی (٢٠١٤)ی ئیکۆفێمینیزم کە یەکەمجار لە ساڵی ١٩٩٣دا لە لایەن "ماریا میس و ڤاندانا شیڤا" بڵاوکرایەوە، جگە لە هەڵوەستەکردن لەسەر ئەو گۆڕان و بەرەوپێشڤەچوونانەی لە بیرکردنەوەی ئیکۆفێمینیستەکاندا دروست بووە، ئاماژە بە فراوانبوونێک لە ڕووئیای ئیکۆفێمینستەکاندا دەکات و هەروەک لە بەراوردکردنی چاپەکانی خودی "ئیکۆفێمینیزم"یشدا، هەمان ئاراستەی گۆڕانکاریی ڕوون دەکاتەوە. ئەو پێی وایە، زۆر شت لە بیرکردنەوەی ئیکۆفێمینستەکاندا لە چەمکەکان و ڕوانگەکانیدا، گۆڕانی بەخۆوە گرتووە؛ دادپەروەریی ژینگەیی، ئیکۆلۆژی و دادوەریی جۆری (هەمەجۆری ژیان) زیادکراون، ڕوانگەکان دان بە مافی هەمووانددا دادەنێن لە ژینگەیەکی دوور لە پیسبوون بژین. هەروەک مافی ژینگە درێژکراوەی مافەکانی مرۆڤە. لەگەڵ ئەوەشدا، وا سەیری دەکرێت کە جۆرەکانیدیکە کە سیستەمی ژینگەیی پێکدەهێنن، لە ناویاندا ئاژەڵە نامرۆییەکان، دەبێت مافی ژیانێکی دوور لە چەوسانەوە و دەستدرێژی و مردنی پێشوەختەی هەبێت. ئیکۆفێمینیستەکان بە گشتی بۆ ئەمڕۆی جیهانی نوێ مشتومڕی "بەها فێمینییەکان" دەکەن؛ "نووسەرانی ئیکۆفێمینیزم چالاک بوون، ئەوان گۆڕانکاری ڕاستەقینەیان دەوێت، نەک تەنیا گفتوگۆیان شیکاری ئەکادیمی" (Sollund, 2015:100).

زۆرێـک لەوان بە تونـدی ڕووبەڕووی ئـایـدیۆلۆژیـای سـەرمایەداریی-پیاوسـالاریی بوونەوە، ئایدیۆلۆژیایەک لە کۆتاییدا قەیرانێکی گەورەیی ژینگەیی و مرۆیی هێناوەتە ئارا و لەو چوارچێوەیەشـدا ژنان بە توندی ئیسـتغلال کراون. وەک ئەوەی "ڕۆهنسـۆن" بە گەڕانەوە بۆ "ئۆبۆن" ئـامـاژەی بۆ دەکرد، باوکسـالاری ڕاسـتەوخۆ کۆمەڵگەی گەورانە دژی بچووکـان، چینێکە دژی یەکێکی دیکە، نەتەوەیەک دژی نەتەوەیەکی دیکە، هەر پیـاوێـک دژی پیـاوێکی دیکە، لە کۆتـاییـدا؛ شـەڕی هەمووانە لە دژی هەمووان (Johnson, 2013: 55).

یەکێـک لەو پرسـانەی ئیکۆفێمینیسـتەکـان بە وردی هەڵوەسـتەیان لەسـەر کرد، قەیرانی ژینگەیی و کاریگەریی لەسەر هەژاریی و لەناویاندا زیاتر هەژارکەوتنی ژنان بوو، لە کاتێکدا لۆژیکی سـەرمایەداریی-پیاوسـالاریی هیچ بەهایەک بۆ کارەکانی ژنان بە نموونە لەناو خێزان دانانێت و نیشـاندەرە ئابوورییەکان ئەو کارانە ناخوێننەوە، واتە هیچ "پارە"یەک لە بەرانبەریان نادرێت، هەموو ئەوانە بەسـەریەکەوە ژنان لەناو هەژارییەکی زیاتردا دەهێڵنەوە.

"***دیانا پیرس***" پسـپۆڕی کۆمەڵناسـی لە سـاڵی ١٩٧٨ەوە چەمکی بە ژنبوونی هەژاریی "feminization of poverty" بۆ گوزارشـتکردن لە زیاتر هەژاربوونی ژنان بەکار هێنا بوو، بانگەشـەی ئەوەی دەکرد، هەژاری لە وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکـادا بە خێرایی بووە بە "فێمینیزم"، بە ئـامـاژەدانی "پیرس"؛ لە ماوەی چەند دەیەی ڕابردوودا و لە ساڵی ١٩٧٦دا ژنان نزیکەی دوو لەسـەر سێی ڕێژەی هەژاریی دانیشتوانیان پێکهێنـاوە و هەنـدێـک گرووپی تـایبـەتیش وەک ژنـانی پیر یان

ڕەشپێست کاریگەری زیاتریان لەسەر دروست بووە. بەڵکو باری ژیانی ژنان بە گشتی بەرەو خراپتر چووە. (Villinger 2005: 13).

لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە، نیشاندەرە ئابووری-کۆمەڵایەتییەکان ئاماژە بەو ڕاستییە دەدەن کە ژنان ڕێژەی زۆرینەی هەژارانی جیهان پێکدێنن، خودی ئاژانسەکانی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکانیش هەر لە زووەوە، باسیان لەوە کردووە، ستراتیژیەتی دژەهەژاریی مەرجێکی بنەڕەتییە بۆ گرەنتیکردنی پەرەپێدانی بەردەوام(UNEP 1990: 14)، بەڵام وەها دەردەکەوێت ئەو هەژارییە لەناو ژناندا هێشتا بەردەوامە و ستراتیژیەتی دژەهەژاریی کە یەکێک لە بنچینەییەکانی "پەرەپێدانی بەردەوام" پێکدێنێت، ئامانجی خۆی نەپێکاوە، بەڵکو پاش دەیان ساڵ لە بەکارهێنانی چەمکی (بەژنبوونی هەژاریی) لە لایەن ***"دیانا پیرس"*** و ساڵانێکی دوور و درێژ لە کارکردن لەسەر بەرنامەکانی "پەرەپێدان" لە ئاستی جیهاندا، نەتەوە یەکگرتووەکان لە (٢٠٢٠)دا، جارێکی دیکە جەخت لەسەر "بە ژنبوونی هەژاریی" دەکاتەوە(UN, 2020: 12)، ئەو نیشاندەرانە، پاساو بە هزر و ڕوانگەی ئیکۆفێمینیستەکان دەدەنەوە، نەک هەر پێوەست بە هەژاریی زیاتر لە ڕیزەکانی ژناندا، بەڵکو لە نیگەرانیی زۆریان بەرانبەر بانگەشەکانی "پەرەپێدان" کە لە لایەن چەندان ئیکۆفێمینیستەوە بە درێژکراوەی کۆلۆنیالیزم لە لایەک و لە لایەکی دیکە بانگەشەی گەیشتنی وڵاتانی جیهانی سێیەم و تازە سەربەخۆ بە ئاستێکی ستانداردی "پێشکەوتن" و "پەرەپێدان" وەک "وەهم" لە قەڵەم دەدرا.

هەندێک توێژینەوەی دیکە لەناو کۆمەڵگای ئەمریکاییدا، نیشانیانداوە، ژنان و پیاوان لە چوارچێوەی خێزاندا، بە یەک ئاست لەژێر کاریگەریی هەژارییدا نین، جیاوازییەکە ئەوەیە؛ پیاوان زۆرینەی سامانەکەیان بۆ خودی خۆیان بە کار دەهێنن نەک بۆ ژن و منداڵ و خێزانەکانیان، ژنان بە پێچەوانەوە زۆرینەی داهاتی کار و وزەیان، لە دابینکردنی خۆراک و جلوبەرگ و پەروەردەکردنی منداڵەکانیان خەرج دەکەن (Eaton &Lorentzen, 2003:9). ئەو ئەنجامانە، دووپاتکردنەوەی ئەو ڕاستییەن کە قەیرانەکانی ژینگەیی، هەژاریی و دۆخە نەخوازراوەکانی دیکە، بە ئاستی جیاجیا کاریگەریی لەسەر دانیشتووان بەپێی ڕەگەز و جۆری کۆمەڵایەتی دادەنێت.

هەموو ئەو مشتومڕ و گفتوگۆیانەی ئیکۆفێمینیستەکان لە چەندین بوار و کایەدا، گرێدراو بە ژن، ژینگە و سیستەمی ئابووری-کۆمەڵایەتی (پیاوسالاریی-سەرمایەداریی) هێنایانەئارا، بەشێکبوون لە فراوانکردنی ڕووئیا و بیرۆکەکانی ئیکۆفێمینیزم بۆ گۆڕینی سیستەمە زاڵەکە، نەک تەنیا ڕوونکردنەوە و شیکردنەوە.

ڕەهەندە هزرییەکانی ئیکۆفێمینیزم

چەمکی "دۆخی سروشتی" وەک ئامرازێک لە لایەن تیۆرستە جیاجیاکانەوە بۆ ڕوونکردنەوە، شیکردنەوە و پاساوهێنانەوە بۆ تیۆرییە کۆمەڵایەتییەکانی تایبەت بە خۆیان بە کار هێنراوە. بە شێوەیەکی سادە؛ دۆخی سروشتی ئاماژە بە قۆناغێکی پەرەسەندنی مرۆڤ دەکات وەک دۆخی "پێش

کۆمەڵایەتی"، واتە مرۆڤ پێش دروستبوونی کۆمەڵگا، دەوڵەت، دامەزراوەکانی کۆمەڵایەتی، یاسا و... هتد چۆن بووە. مرۆڤ لەو قۆناغەی پەرەسەندندا، وەک ئاستێکی نزمتری پێش قۆناغی "شارستانی" وێناکراوە، کە کۆمەڵگای مرۆڤایەتی تێدا دروست دەبێت و دەزگاکانی وەک دەوڵەت و بازاڕ دادەمەزرێن.

ڕیشەی هەڵوەستەکردن لەمەڕ "دۆخی سروشتی" بۆ هزرڤانانی پێشین دەگەڕێتەوە و دواتریش لە چوارچێوەی زانستە مرۆیی و کۆمەڵایەتییەکاندا وردتر سەرنجی لەسەر چڕکراوەتەوە. وەک ئەوەی "***ڕۆسۆ***" پێی وا بوو؛ سروشت و ژینگەی سروشتی نوێنەرایەتی ڕەسەنایەتی و پاکێتی دەکات لە بەرانبەر لێکەوتە نەرێنییەکانی ژیانی شارستانی. نامۆبوون لە سروشت سەرچاوەی نەهامەتییەکانی مرۆڤە و، ئەوەش پێچەوانەیە لەگەڵ تێڕوانینی نەرێنی هەریەک لە هۆبز و لۆک بۆ دۆخی سروشتی کە بە گشتی پێیان وا بوو؛ دۆخی سروشتی هەماهەنگ نییە یان وەک ئەوەی دۆخێکە مرۆڤ ئاسایش و سەقامگیری نییە، بەڵکو پێویستی بە "پێشکەوتن" هەیە و ئەو دۆخە سەرەتایی یان زۆرجار بە "دواکەوتوو" ناوزەد دەکرێت، لە ڕێگەی دەوڵەت و کۆمەڵگەی مەدەنییەوە چارەسەر دەکرێت. بەڵام ڕۆسۆ بە نیشاندانی ئەوەی ئەو کێشانەی ئاماژەی بۆ دەکرێت؛ سروشتی نین، بەڵکو کۆمەڵایەتیین، سروشت وەک ستانداردێکی ئەرێنی دەخاتە ڕوو. (Marks 2002: 481).

هزرڤانانی ئیکۆفێمینیست لە نیوەی دووەمی سەدەی ڕابردووەوە، زۆرترین سەرنجیان لە پەیوەندی سروشت و مرۆڤ چڕ کردووەتەوە، زۆرینەی ئەوان وێنەیەکی میتافۆڕیی لەنێوان ژن و سروشتدا دەکێشن، بە پێداگیریی لەسەر ئەوەی

ژن بە سروشتی خۆی، لە سروشتەوە نزیکترە. ئەو تێگەیشتنەشیان لە ڕوانگەی بایۆلۆژی و کۆمەڵایەتی مشتوماڵ کردووە. لێرەوە هەوڵ دەدەین ئاراستە هزرییەکانی ئیکۆفێمینیزم لە پەیوەندی ژن و سروشتدا ڕوون بکەینەوە.

لە کاتێکدا هەریەک لە ئاراستە هزرییەکانی ئیکۆفێمینیزم لە هەناوی خۆیدا، بە دووپاتکردنەوە لە نزیکایەتی ژن و سروشت پاساو دەدرێتەوە، بەڵکو سەرهەڵدان و گەشەکردنی هەریەک لەو ئاراستە هزرییانە، لە بنەڕەتدا بۆ سەلماندنی ئەو بانگەشەیەیە کە ژن و سروشت لە پەیوەندییەکی نزیکدا یەکدەخات، زیاتر لەوەش پەیوەستییان دەکات، بەڕادەیەک کە هەر دەستدرێژییەک بۆ سەر سروشت بە دەستدرێژیی بۆ سەر ژن لێکدەداتەوە.

یەکەم؛ ڕەهەندی کولتووری-هێمایی

یەکێک لە ڕەهەند و ئاراستە هزرییەکانی ئیکۆفێمینیزم، هەڵوەستەکردنە لەسەر ئەو چەمک و هێمایانەی لە کولتووری ئەوروپایی-ڕۆژئاوایی ڕەنگدانەوەی هەیە و پلەبەندییەک لەشێوەی دووالیزمی هەرەمی بەرهەم دەهێنێت. مەبەستەکە ئەوەیە کە کولتووری پیاوسالاریی ڕۆژئاوا لەسەر بنەمای جیاکردنەوەی ڕەگەزیی "کولتوور" لە "سروشت" سەرچاوە دەگرێت، بەو شێوەیەی کە خەسڵەت و بەهای پیاو لەگەڵ کولتووردا پەیوەستن، لە بەرانبەردا تایبەتمەندی و بەهای مێیینە لەگەڵ سروشتدا پەیوەست کراوە. ئەو شێوە لە دووالیزم هەرەمیی یان پلەبەندییە، بەردەوام نێرینەیی و خەسڵەتەکانی، بەسەر مێینەیی و خەسڵەتەکانیدا زاڵ و بەهادار دەکات.

پرســـەکە گرێدراوی زمانە، زمان وەک ئاوێنەی واقیعە کۆمەڵایەتییەکە، کە تیایدا ژن بە ڕەگەزە سروشتی و ئاژەڵییەکان وەسف دەکرێت، بە ئاژەڵیکردنیان بە سروشتیکردنی ژن لە کولتوورێکی پیاوسالاردا کە تێیدا ئاژەڵ بە کەمتر لە مرۆڤ (پیاو) و، ژن وەک بندەست و لاواز سەیر دەکرێت، ئەوە لە لایەن ئیکۆفێمینیستەکانەوە وەک بەڵگەیەکیش لەسەر نزیکایەتی و پەیوەندی ژن و سروشت بە کار دەهێنرێتەوە، بەڵکو هەر لەناو ئەو زمان و کولتوورەدا، بە ژنکردنی سروشت دووبارە دەکرێتەوە، بە نموونە چەمکگەلێکی وەک زەوی دایک و ...هتد، واتە سروشت بە مێینە نیشان دەدات، "*وارین*" ئەو دۆخەی بە "فێمینیزمکردنی سروشت و ئاژەڵ"، لێکدایەوە؛ "چەوساندنەوەی ژنان بە بەسروشتیکردنیان دەکرێت"(Wareen, 1997: 12). لە ڕاستیدا دووالیزم وەک ڕێگەیەک بۆ لێکدانەوەی جیاوازیی لە ڕووی لۆژیکی پلەبەندی هەڕەمییەوە، لە لایەن زۆرێک لە فێمینیست و ئیکۆفێمینیستەکانەوە گفتوگۆی لەسەر کراوە، تەنیا فێمینیزمی لیبراڵ نەبێت، کە کولتووری زاڵ پەسەند دەکات، ئەو چەمکەی زۆر بە کار نەهێناوە. (Plumwood, 1993: 32).

ئەو کۆمەڵە دووالیزمە هەڕەمییەی خوارەوە، پلەبەندیی ڕەگەزیی لە هزر و کولتووریی ڕۆژئاوایی ڕوون دەکاتەوە (Barry, 2007:185)؛

پلەبەندی ڕەگەزی لە هزر و کولتووری ڕۆژئاوایی

Natureسروشت	Cultureکولتوور
Women ژن	Menپیاو
Non-human نامرۆڤ	Human مرۆڤ
Emotion سۆز	Reason لۆژیک
Body جەستە	Mind مێشک
Concrete کۆنکرێت	Abstract ئەبستراکت
Subjective بابەتی	Objective ئامانج
Private تایبەت	Public گشتی
بەرهەمهێنانەوە Reproduction	Production بەرهەمهێنان
Intuition هەست	Rationality عەقلانیەت
Co-operation هاوکاری	Competition پێشبڕکێ
Non-violence ناتوندوتیژیی	Violence توندوتیژی

بەو شێوەیە ژن و سروشت بە شێوەیەکی چەمکی و هێمایی لە دنیابینی ئەوروپایی-ڕۆژئاواییدا، پێکەوە گرێدراون. بەپێی

ئیکۆفێمینیستەکان، کولتووری ئەورووپا-ڕۆژئاوا پەرە بە بیرۆکەیەک سەبارەت بە جیهان دەدات، کە بە شێوەی دووالیزمی هەڕەمی دابەش و پلەبەند کراوە. پێکهاتە دووچەمکییە دووانەییەکان؛ ژن؛ بە ژنیەتی؛ جەستە، سێکس، زەوییان سروشت و ماتریالیەت دەناسێنێت، پیاو؛ بە پیاوەتی، عەقڵ، ئاسمان، سەرووسروشتی، بەرجەستە دەکاتەوە. دووالیزمی وەک هۆکار/سۆز، عەقڵ/جەستە، کولتوور/سروشت، ئاسمان/زەوی و پیاو/ژن کە تیایدا ئەفزەڵیەتی یەکەمیان بەسەر دووەمیاندا دەسەپێنێت.

وەک ئەوەی ئەو سیستەمەی سەردەستەیی و زاڵبوون لە باری کۆمەڵایەتییەوە ڕەنگڕێژکراوە، ئامرازە هزرییەکان بۆ پەسەندکردنی ئەو زاڵێتییە، وەک ڕەنگدانەوەی "سروشتی شتەکان" و "ویستی خودا/خوداوەندەکان" پاساوی بۆ دەهێننەوە. کۆدە یاساییەکان گەشەیان بە پێناسەکردنی پەیوەندییەکانی دەسەڵاتی زاڵ و سەردەستەیی پیاوان بەسەر ژن و کۆیلە و ئاژەڵ و زەویدا وەک موڵک و سامان داوە. ئەم کۆدە یاساییانە وەک پێدراوێک لە لایەن خودا/خوداوەندەکانەوە وێناکراون. چیرۆکەکانی خەلقکردن بۆ وێناکردن و هێشتنەوەی ئەو ڕێکخستنە کۆمەڵایەتییە هەڕەمییە وەک خۆی، بە ڕەنگدانەوەی ڕێکخستنێکی سەرووسروشتیی دادەنێت. (Ruether 2012:25).

بەو شێوەیە ئیکۆفێمینیستەکان ئەم جووتکردنە بە دووالیزمی هەڕەمی ناو دەبەن کە ئاماژە بە لۆژیکێکی سەردەستەیی دەکات کە مێژوو و دنیابینی ئەورووپا-ڕۆژئاوای گەمارۆ داوە. ئایین و فەلسەفە و زانست و هێما کولتوورییەکان ئەم دنیابینییە دووپات دەکەنەوە، کە دەسەڵاتی نێر بەسەر هەردوو ژن و

سروشتدا به (سروشتی) دادەنێت. لێرەوە هەموو چوارچێوە کۆمەڵایەتییەکانی وەک پەروەردە، سیاسەت و حوکمڕانی، کۆنترۆڵی ئابووری و نۆرمی سێکسی، ڕەنگدانەوەی ئەم لۆژیکی سەردەستییەیە.

"کارین وارین" ئەو دووالیزمە هەڕەمییە، وەک چوارچێوەیەکی چەمکی سەرکوتگەرانە وێنا دەکات، کە پلەوپایەی خود(نێر) بەسەر ئەوی تر(مێ)دا بەرزتر دەنرخێنێت، ئەو پلەوپایە ڕەگەزییە لە مێژوویدا بە "نێر" و "سپی" و "عەقڵانیی" وەک "کولتوور" دیاری کراوە، لە بەرانبەر ئەوەی لە مێژوویدا بە "مێیینە" دراوە؛ خەسڵەتی "سۆزداریی" و "سروشت" (یان سروشتی)، بەپێی ئەو بەها دووالیزمییانە، نێریان سپی یان عەقڵانی، لە مێ، یان ڕەش، یان سۆزداری باشترە. (Wareen 2000: 46).

کەواتە دووالیزم پرۆسەیەکە شوناسێکی جیاواز بە هەردوو لایەنەکە دەدات؛ گەورە و کۆیلە، داگیرکەر و داگیرکراو، خۆبەزلزان و خۆبەکەمزان، خود و ئەوی تر، نێر و مێ، ژن و پیاو، مرۆڤ و سروشت. کێشەکە ئەوەندە سادە نییە، لە کاتێکدا کارەکتەری کۆیلە لە بەرانبەر کولتوور دەچەسپێنێت، بەو مانایەی ئەو کارەکتەرە، لە سروشتی خۆیدا بەو شێوەیە، ئەوەش وەک دەردەکەوێت بە هەموو ئامراز و ئاراستە هزرییەکانی هەڵقوڵاویی ناو سیستەمە پیاوسالارییەکە پاساو دەدرێتەوە.

بەو شێوەیە، کولتووری ڕۆژئاوا و بەڵکو زۆر کولتووری ناڕۆژئاواییش ئیمتیازاتی "نێرینەیی" بە تایبەتمەندی (هۆکار، هزری ئەبستراکت، عەقڵ، کولتوور، بەرهەمهێنان) لە سەرووی ئەوی تر (مێینە) بە خەسڵەت و تایبەتمەندییەکانی

(سۆز، هزری کۆنکرێت، جەستە، سروشت و منداڵبوون) دیاری دەکات. وەها دادەنرێت کە سروشت و ژن هەردووکیان لە ئاستێکی نزمتری کولتووردان، کولتوور بە شێوەیەکی ڕەمزی و مێژوویی لەگەڵ پیاواندا پەیوەست بووە، لە کاتێکدا کارە فیسیۆلۆژییەکانی ژنان لە منداڵبوون و بەخێوکردن و پەروەردەکردنی منداڵ بە نزیکتر لە سروشت سەیر دەکرێت .(Barry, 2007: 185)

دووالیزمی چەمکێکی سەنتەرییە بۆ تێگەیشتن لە پێچەوانەکردنەوەی بەهاکان هەم لە ژن و هەم لە سروشتدا. دووالیزمی کولتووری ڕۆژئاوا لە چەندین ئاراستەوە لە فێمینیستی هاوچەرخ و بیری ڕەخنەییەوە، لە پۆست بونیادیی و فێمینیزمی پۆست مۆدێرنیستییەوە تا ئیکۆفیمینیزم، بەردەوام هەڵوەستەی لەسەر کراوە و ڕووبەڕووی ڕەخنە کراوەتەوە. دووالیزم ئەو پرۆسەیەیە کە چەمکەکان بە پێچەوانەوە (بۆ نموونە شوناسی ڕەگەزی نێرینەیی و نێرسالاریی) بە زاڵبوون و بندەستکردنی ژن پێک دێت. لە دووالیزمدا لایەنە زاڵەکە، بە بنەڕەت و سەرەکی وەردەگیرێت و لایەنی بندەست لە پەیوەندیدا پێناسە دەکرێت، کەواتە ژن وەک ئەوی دیکە دروست دەکرێت، وەک ئەوەی "ڕۆزماری ڕادفۆرد ڕۆتەر" بە "سروشتگەرایی زاڵبوون"، گوزارشتی لێ دەکرد، بۆ ئەوەی وەک دۆخێکی سروشتی نیشان بدرێت یان ناسنامەی هەردوو ئایتمە سەردەست و بندەستەکە و وەک سروشتی یان "حەتمی" دەربکەوێت. (Plumwood, 1993: 32)

یەکێک لە تێگەیشتنە گرنگەکانی ئیکۆفێمینیستەکان ئەوەیە کە دووالیزمی مرۆڤ/سروشت لەگەڵ دووالیزمی نێوان ژن و پیاودا یەکدەخات، وەک چۆن دووالیزمی مرۆڤ/سروشت لە

ڕووی مێژووییەوە وەک پاســـاوێک لە لایەن مرۆڤەوە بە کار دەهێنرێت کە دنیای ســروشــتی وەک تەنیا مادەیەک ئیســتغلال دەکات، دووالیزمی (پیاو/ژن)یش وەک پاساوێک بۆ هەڵوێست و کردەوەی خۆســـەپێنـانەی پیـاوان بەرانبەر ژنـان بە کـار دەهێنرێــت. بــابەتیبوون بە زۆری دەخرێتە پــاڵ نێریەتی و نێرســـــالاری، لە کـاتێکـدا مێینەیی و مێیینـایەتی بە ئـامـانج دەگیرێت. ئیکۆفێمینیستەکان لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە، ئەو دووالیزمانە دەناسن و جێگرەوەیان پێشکەش دەکەن، بەڵام ئەو دووالیزمـانە کۆمەڵگا مۆدێرنەکـان تێپەڕ دەکەن و ڕەگ و ڕیشـەیان بەناو مێژووی شـارسـتانییەتێکی هەزاران سـاڵە و بۆ سـیسـتەمی کۆمەڵایەتی پیاوسـالاریی دەگەڕێتەوە (Vakoch& Mickey 2018: 9)، لەسەر ئەو بنەمایە؛ دووالیزمەکان ئەوەندە قووڵ ڕۆیشـــتوون، کە دەیـان ســـاڵیـان پێویســـتە بۆ ئەوەی ئیکۆفێمینیســتەکان بتوانن چارەســەری بکەن. بەو حاڵەیشــەوە ئەوەی وەک ئـامـانجی ســـەرەکی ئیکۆفێمینیزم دەردەکەوێت، ئەوەیە کە لە کۆتاییدا هەردوو ژن و پیاو بەشێکن لە سروشت و کولتوور (wareen, 1987: 59)، ئەو ئاراستەیە هەم پیاو بۆ سروشت دەگێڕێتەوە و هەم بەشداریی کارای ژن لە کولتووردا جێگیر دەکات. ئامانجەکە پێویست بە بەشداریی هەردوو ژن و پیــاو دەکــات بۆ بەرەنـگــاربوونەوەی ئەو دووالیـزمەی لە کولتووردا و لەناو زمان و هێماکاندا هەیە، بەو شێوەیە پەرە بە کولتوورێکی جێگرەوە دەدرێت کە نە پیاو بە ســروشـــت و نە ژن بە کولتوور نامۆ نییە.

دووەم؛ ڕەهەندی ئەزموونگەریی

شـــیکردنەوەکانی ئیکۆفێمینیزم لەمەڕ پەیوەســـتیی ژن و ســـروشـــت، دوو ئاراســـتەی بایۆلۆژی و کۆمەڵایەتی لەخۆ دەگرێـت، بە گشـــتـی بە ئـیـکـۆفـێـمـیـنـیـزمـی کـولـتـووری و ئیکۆفێمینیزمی کۆمەڵایەتی ناودەبرێت، لەســـەر ئەو بنەمایەی کە ئیکۆفێمینیزمی کولتووری، پەیوەنـدییەکی بەهێز و ئەرێنی لەنێوان ژن و سـروشـت دادەنێت؛ لە ڕێگەی کرداری زاوزێی مێینە وەک منـداڵبوون و بەخێوکردنی منـداڵ و ئەوەش وەک دۆخی بەرهەمهێنەری ســـروشـــت ســـەیر دەکات. لە کاتێکدا ئیکۆفێمینیزمی کۆمەڵایەتی ســـەرنجی خۆی لەســـەر ئەوە چڕ دەکاتەوە؛ لەبەر ئەوەی ژن و سـروشـت هەردووکیان لە لایەن کۆمەڵگەیەکی پیاوســالارەوە بندەسـت کراون، هەروەک ژن لە ڕێگەی ئەو ڕۆڵانەی لە پەیوەندی لەگەڵ سروشتدا دەیگێڕێت، یان بەهۆی ئەوەی هەردوو ژن و ســـروشـــت لە بندەســـتییدا هاوبەشن، کەواتە ژنان پەیوەندییەکی باشتریان لەگەڵ سروشت هەیە (Hatfield 2005: 35).

لێرەوە گرنگە جیـاوازیی لەســـەر بنەمـای بـایۆلۆژی و کۆمەڵایەتی ڕوون بکرێتەوە؛ لەسـەر ئاسـتی سێکس (جیاوازی بـایۆلۆژی) و ئـاســـتی جێنـدەر (بیروبـاوەڕ و تێڕوانینی کـۆمەڵایەتـی) لە خـۆ دەگـرێـت، بەو واتـایەی ڕەگەز تـایبەتمەنـدییەکـانی خۆی لە هەلومەرجی کۆمەڵایەتییەوە وەردەگـرێـت، هەر لەبەر ئەوەیە ڕەگەز وەک "جـۆری کۆمەڵایەتی"، پێناسـە دەکرێت. لە ڕوانگەی ئیکۆفێمینزمیشـەوە لە هەردوو ئـاســـتی بـایۆلۆژی و کۆمەڵایەتیدا نزیکـایەتیی و پەیوەنـدیی لەنێوان ژن و ســـروشـــتدا هەیە، تـایبەتمەنـدییە بـایۆلۆژییەکانی وەک؛ منداڵدان، منداڵبوون، شـــیردان، دایک،

بەخێوکەر و ...هتد بە تەواوەتی لە تایبەتمەندییەکانی سروشتن وەک سەرچاوەی بوون و بەرهەم، وەک بەخێوکەر و لەخۆگر(وەک لەخۆگریی مرۆڤ). هاوکات وەک ڕۆڵی کۆمەڵایەتی ژن، دیسانەوە نزیکایەتی تەواو لەگەڵ سروشت هەیە. ئەو نزیکایەتییەش گرێدراوی ڕۆڵەکانی ژنە لە کۆمەڵگەدا، بۆ نموونە ژنان لە سەرچاوەکانەوە ئاو بۆ ماڵ دەگوازنەوە، خۆراک ئامادە دەکەن و هتد.

"سروشت کێشەیەکی فێمینیستییە"، دەکرێت بە دروشمی ئیکۆفێمینیستەکان ناوببرێت (Wareen 2000: 20). مەبەستەکە ئەوەیە کە بە تێگەیشتن لە کێشەکانی سروشت (قەیرانی ژینگەیی) دەتوانرێت لە کێشەکانی ژنان وەک بندەستی و هەژاریی و... هتد تێبگەین. ئەم دروشمە ڕوونی دەکاتەوە کە درەخت و ئاو و بەرهەمهێنانی خۆراک و ئاژەڵ و سروشتی نامرۆیی کێشەی فێمینیستیین. ئیکۆفێمینیزم بانگەشەی ئەوەی دەکات، بە تێگەیشتن لە کێشەکە دەتوانرێت لە پەیوەندی نێوان هەیمەنەی سەر ژنان و گرووپە مرۆییە بندەستەکانی تر و هەروەها هەیمەنەی سروشتی نامرۆیی تێبگەین. زیان گەیاندن بە سروشت کێشەی ژنانە، چونکە ژنان و منداڵان بەو هۆیەوە زۆرترین زیانیان بەردەکەوێت (Asmarani 2018: 129).

مەبەستەکە ئەوەیە؛ ژنان بەهۆی پێکهاتەی بایۆلۆژییەوە یان بەهۆی ئەو بارودۆخە کۆمەڵایەتی و ئابوورییەی تێییدان، زیاتر لەژێر کارتێکەری سروشت و بە دیاریکراوی گۆڕانەکانی کەشوهەوەدان، واتە لە پەیوەندییەکی زیاتردان، وەک ئەوەی ئاژانسی ژنانی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان لە ڕاپۆرتەکەیدا پێوەست بە ژنان و پەتای کۆڤید١٩ لە ٢٠٢٠دا، دووپات لەسەر کاریگەریی زیاتری گۆڕانی کەشوهەوا لەسەر ژنان دەکاتەوە؛

بەهۆی نایەکسانی دەستگەیشتن بە سەرچاوە بنەڕەتییەکان، وەک زەوی، ئاو، وزە، دارایی، زانیاری و تەکنەلۆژیا؛ وا دەکاتژنان لە بەرانبەر گۆڕانی کەشوهەوادا زۆر لاوازتربن و توانای خۆگونجاندنیان کەم بێت، نۆرمە کۆمەڵایەتییە جیاکارییە ڕەگەزییەکان، ڕێگری و وەڵامدانەوەی گۆڕانکاری کەش و هەوا و COVID-19 بۆ ژنان سەختتر دەکات (UN, 2020: 10)

گوزارشتە بەناوبانگەکەی ***پلانت*** (تیۆرڤانی ئیکۆفێمینیزم): "دەستدرێژیکردنە سەر زەوی لە زۆر ڕووەوە میتافۆڕێکە بۆ دەستدرێژیکردنە سەر ژن" (ALILITER 2004: 8)، بە ڕوونی دووانەیی نێوان ژن و سروش دەخاتە ڕوو. یان بە دەربڕینی **ئاریەل؛ "**هەمان ئەو کردە پیاوسالارییەی ژینگە پیس دەکات، لە چەوساندنەوە و دەستدرێژیی بۆ سەر ژنان بەرپرسە" (salleh1993: 93). ئەو نزیکایەتییە، وا دەکات ژنان بەراورد بە پیاوان خاوەن ئەزموونێکی زیاتر بن لەگەڵ سروشتدا. لە بنەڕەتیشدا ئیکۆفێمینستەکان زۆر بە چڕی تێکۆشاون لە پێناو نیشاندان و سەلماندنی ئەو ڕایەڵانەی ژن و سروشت بەیەکەوە دەبەستنەوە، ئەو جەختکردنەوەیەش نەک هەر لە ئاستی نووسین و توێژینەوەی ئیکۆفێمینستەکاندا، بەڵکو لە لایەن ئاژانسە نێودەوڵەتییەکاندا، بەردەوام ئاماژەی بۆ کراوە.

وەک ئەوەی لە ڕاپۆرتەکانی(UNEP)دا بەردەوام ئاماژە بە سروشت بەپێی جۆری کۆمەڵایەتی دەکرێت، وەک توانایی و شارەزایی زیاتر و بەڵکو دووپاتکردنەوە لە پەیوەندییەکی بەتینتر لەنێوان ژنان و ژینگەی ناوخۆیی، لەو ڕاستاییەشدا زۆر جار بۆ ئەنجامەکانی توێژینەوە ئیکۆفێمینیستەکان دەگەڕێنەوە، وەک گەڕانەوە بۆ توێژینەوەکەی "سیرا لیۆن" کە

ئاشــــکرای کردووە ژنـان ٣١ جۆری بەکارهێنـانی ڕووەک و درەختیـان زانیوە، لە کاتێکدا پیاوان تەنیا هەشـــت شـــێوە لە بەکــارهێنــانیــان زانیوە، یــان توێژینەوەیەکی دیکە کە دەری خستووە، ژنە جووتیارەکان ١٤٥ جۆر لە ڕووەکی دارستانیان ناسیوە و بە کاریان هێناوە (UNEP, 2004: 36).

ئەو نزیکایەتییەی نێوان ژن و ســـروشـــت بەپێی ڕەهەندە کۆمەڵایەتییەکە، لە "ئەزموونی کرداریی"ەوە ســـەرچـاوەی گـرتـووە. ئەو ڕوانـگەیە هەروەک پێی وایە پەرەســـەنـدنە نوێیەکانی تەکنۆلۆژیا، بایۆتەکنۆلۆژیا و ئەندازیاریی بۆ ماوەیی و تەکنۆلۆژیـای زاوزێ-پێوەســـت بە لەدایکبوون- لە ڕووی ڕەگەزییەوە لایەنگرییـان بۆ پیـاوان هەیە، بەو واتـایەی کە زانســـت و تەکنۆلۆژیـا لایەنگرییەکی ڕەگەزییـان هەیە و بە شێوازی تایبەتمەندیی پیاوسالاریی، دژە سروشت و کۆڵۆنیالییە و ئامانجی لە بندەســـتکردنی ژناندا هاوشـــێوەی ئامانجیەتی لە دەســـتبەســـەرداگرتنی توانا بەرهەمهێنەرەکانی ســـروشـــت. گوزارشـــتەکەی ***ژولی نیلسـۆن***؛ "پێشـــکەوتنی زانسـتی بەبێ ســـەرنجدان لە بەها مرۆییەکان، دەشـێت خزمەت بە کۆتاییەکی نـــامـرۆیـی بـکـــات" (Nelson 1995:140)، دەکـرێـت وەک تێڕوانینێکی فێمینیستانەیە وەربگیرێت.

ئەوە لە لایەن زۆر لە فێمینستەکانەوە دووپات کراوەتەوە کە بنەڕەتی ئیکۆفێمینیســـتی گەڕانە بەدوای پەیوەنـدییەکـانـدا، لە کاتێکدا پیاوســـالاریی ســـەرمایەداریی و زانســـتەکانی، خەریکی پچڕاندن و پەرتەوازەکردنی هەر شتێکن کە ژیانی گشتی پێک دێنێت. ئەم بزووتنەوەیە هەر تەماشـای لێکەوتەکانی تەکنەلۆژیا لەســـەر ژنان ناکات، بەڵکو بۆ ئاژەڵ و ڕووەک و بۆ کشـتوکاڵ لە جیهـانی ســـێیەم و هەروەهـا لەســـەروو هەموو ئەوانەوە

کۆمەڵگە پیشەسازییەکان، ئەوان لەوە تێدەگەن کەڕزگاری ژن بەتەنیا بەدی نایەت، بەڵکو وەک بەشێک لە تێکۆشانێکی گەورەتر بۆ پاراستنی ژیان لەسەر ئەم هەسارەیە، ئەم بزووتنەوەیە هەروەها ئاسانکاری بۆ دروستکردنی پەیوەندی و تۆڕی نوێ دەکات. بەڵام ناتوانێت چاوپۆشی لەو زانست و تەکنۆلۆژیایە بکات کە لە ئاراستەی گشتیدا هەوڵی کۆنترۆڵکردنی سروشت و ژن دەدات، وەک ئەوەی ژنێکی ئەفریقیی لە کۆنگرەیەکی بەنگلادیش بە بیستنی ئەو تەکنەلۆژیایانە هاواری کرد: "ئەگەر ئەوە پێشکەوتن بێت، ئێمە نامانەوێ، بیپێچنەوە!" (Mies& Shiva 2014: 16).

تێبینییەک هەیە کە ئەو بانگەشەیەی؛ "ژن لە باری بایۆلۆژییەوە لە سروشت نزیکترە"، ئایدیۆلۆژیای زاڵی پیاوسالاریی بەهێزتر دەکات و کاریگەریی ئیکۆفێمینیزم سنووردار دەکات. وەک ***"ڕۆبین ئیکەرلی"*** ئاماژە دەکات؛ تا ئەو ڕادەیەی جیاوازی لە ئەزموونی جەستە لەنێوان ژن و پیاودا هەیە، هیچ هۆکارێک نییە کە مرۆڤ لە ئاستی کۆمەڵایەتیدا لەوی دیکە بەرزتر بێت. کەواتە ماوەتەوە لەسەر پرسیارکردن لەوەی کە ئایا جەستەی ژن لە جەستەی پیاوان سروشتیترە؟ کەمکردنەوەی باری پیاو لە بەرانبەر ئەوی دیکەی ژن، چونکە ناتوانن چالاکانە بەشداری لە ئاگایی جەستەدا بکەن کە هۆشیارییەکی زیاتر بۆ ژن لە سروشت دەستەبەر دەکات، بە شێوەیەکی کاریگەر ئەو دووالیزمە هەرەمییە پێچەوانە دەکاتەوە کە خودی ئیکۆفێمینیستەکان هەوڵی هەڵوەشاندنەوەی دەدەن. (Anne 1993:21).

خاڵە جەوهەرییەکە لە تێکۆشانی ئیکۆفێمینستەکان بە ئاراستەی سەلماندنی پەیوەندی زیاتر لەنێوان ژن و سروشتدا،

بەڵکو بەرز نیشـــاندانی ئەو پەیوەندییە تا ڕادەی جمکێتی ژن و ســـروشـــــت، ئـامـانجێکی گرنگی لە پشــــتەوەیە، ئەویش بەهادارکردنی تایبەتمەندییەکانی ژنە، کە لە سـایەی سیستەمی پیاوسـالارییدا بێ بەها نیشـاندراون. ئەگەر هزر و کولتووریی ئەوروپایی-ڕۆژئاوایی دووالیزمێکی هەرەمی لەســـەر بنەمای ڕەگەز و جۆری کۆمەڵایەتی بەرهەم هێناوە و تیایدا خەســڵەتە مێیینەییەکـان بە کەم بەهـا تەمـاشـــا کراون، لە بەرانبەردا ئیکۆفێمینیسـتەکان لە ڕێگەی جەختکردنەوە لە پەیوەندی ژن و سروشتدا، بەها بۆ خەسڵەتگەلێکی بێ بەهاکراو دەگێڕنەوە.

سێیەم؛ ڕەهەندی ئیپستمۆلۆژی

ئەگەر ژنـان لە هەردوو بواری بایۆلۆژی و کۆمەڵایەتییەوە لە پەیوەنـدییەکی نزیکتربن لەگەڵ ســـروشـــــت، ئـایـا ئەو نزیکایەتییە، ئەنجامگیرییەکی دیکە دروست ناکات کە زانین و مەعریفەی ژنان لەبارەی ســـروشــــت لە زانین و مەعریفەی پیاوان زیاترە؟ بە ڕاشکاوی ئیکۆفێمینیستەکان بە "بەڵێ" وەڵام دەدەنەوە، هەر ئەوەش ڕەهەنـدی ئیپســـتمۆلۆژی لە هزر و بیرکردنەوەی ئیکۆفێمینیزم پێک دێنێت.

ئەو ڕەهەنـدە ئیپســـتمۆلۆژییە لە شـــیکردنەوەی چەمکی ئـیـکـۆفـێـمـیـنـیـزم لە لایەن "کـاریـن واریـن"ەوە بە ڕوونـی دەردەکەوێت، ئەو چەمکی ئیکۆفێمینیزم لەسەر چوار کۆڵەکەی بـنـچـیـنـەیـی ڕادەگـرێـت؛ ١-) پەیـوەنـدی پـتەو لەنـێـوان چەوسـاندنەوەی ژنان و چەوسـاندنەوەی سـروشـتدا هەیە، ٢-) تێگەیشـــتن لە ســـروشـــتی ئەو پەیوەندییانە پێویســـتە بۆ هەر تێگەیشـــتنێک لە چەوســـاندنەوەی ژنان و چەوســـاندنەوەی

سروشت، ٣-) تیۆر و پراکتیکی فێمینیستی پێویسته ڕوانگەیەکی ئیکۆلۆژی لەخۆبگرێت و هەروەها ٤-) چارەسەریی کێشەکانی ئیکۆلۆژی دەبێت بریتی بێت له تێڕوانینێکی فێمینیستانه. (Warren, 1987: 4–5)

پێداگیری لەسەر "تێڕوانینی فێمینیستانه" بۆ چارەسەرکردنی کێشە ژینگەییەکان، بە نزیکایەتی و پەیوەندی پتەوی نێوان ژن و سروشت پاڵپشتی دەکرێت. ڕاستییەکەی، لە دەرەوەی ئیکۆفێمینیستەکان، ئاژانسەکانی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکانیش ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ خاوەندارێتیی لە هەمان ئاراستەی کار و بیرکردنەوە دەکەن، وەک ئەوەی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ژینگە و پەرەپێدان (UNEP) ئاماژەی بۆ دەکات؛ ژنان و کچانی گەنج، ئەو کەسانەن لە سەرچاوەکانەوە ئاو بۆ ناو ماڵ دەهێنن، هەڵی دەگرن و بە کاری دەهێنن؛ (بۆ چێشتلێنان، پاککردنەوە، شوشتن، ئاودانی ئاژەڵە ماڵییەکان)، لەو ڕوانگەیەوە پێویستە دەربارەی سەرچاوەکانی ئاو، سنووردارکردن و سوودوەرگرتن لە بەکارهێنان، شێوازە گونجاوەکانی هەڵگرتن و هتد بزانن، لەبەر ئەو هۆیە ژنان لە بارودۆخێکی زۆر باشتردان بۆ ئەوەی بە ڕەچاوکردنی ئەو فاکتەرانە، بەرنامە بۆ ئەو ئامانجانەی سەرەوە دابڕێژن" (UNEP, 1994).

سەرەڕای ئەوەی توێژینەوە ئیکۆفێمینستییەکان زیاتر سەرنجیان لەسەر بارودۆخی ژنان لە جیهانی سێیەم و یان لە کۆمەڵگە کشتوکاڵییەکاندا چڕ کردووەتەوە، کە پەیوەندییەکی ڕاستەوخۆتر لەنێوان ژن و سروشتدا بەرجەستە دەکاتەوە، بە ڕەچاوکردنی ئەو ڕاستییەی کە پەیوەندی نێوان ژن و ژینگە لە ڕۆژئاوا یان لە وڵاتانی پیشەسازییدا کەمتر دیارە، بەوەی

زۆرینەی خەڵک لە سەرچاوەی دابینکردنی خۆراک و وزە و ئەو ئاوەی بە کاری دەهێنن، دوورن، لەگەڵ ئەوەشدا بە ڕەچاوکردنی لایەنی بایۆلۆژی، ئەوە ژنانن کە منداڵەکانیان هەڵدەگرن و دەیانپارێزن و بەخێویان دەکەن، هاوشێوەی خەسڵەتە سروشتییەکان و جگە لەوەش ڕۆڵی کۆمەڵایەتییان لەناو ماڵدا نزیکیان دەکاتەوە لە هۆشیارییەک لە مەترسی ژینگەیی، جا چ بە بازاڕکردن بۆ خواردن (ئافرەت پێویستە ئاگادار بێت لەو خۆراکەی دەیکڕێت لەبارەی ئەو دەرمانە زیان بەخشانەی کە بۆ پاراستنی خۆراکەکە بە کار هاتووە)، هەروەک ئامادەکردنی خۆراک، یان گرنگیدان بە تەندروستی منداڵەکانیان. (Hatfield, 2005: 2)

هەردوو ڕوانگەی ئیکۆفێمینیزم، لەبەرانبەر تایبەتمەندییە بایۆلۆژی و کۆمەڵایەتییەکانی ژنان کە وەک دەردەکەوێت هەڵسوکەوتێکی نەرێنی لەگەڵ کراوە، هەوڵ دەدەن بەرەو خاڵێکی ئەرێنی ئاراستەی بکەنەوە، کە خۆی لە پێداگیریی لەسەر هەبوونی مەعریفەی زیاتری ژنان لەمەڕ سروشت و قەیرانەکانی ژینگەیی دەبینێتەوە. تەنانەت ڕوانگە بایۆلۆژییەکە تا ئەو خاڵە وردبووەتەوە کە میتافۆڕێک لەنێوان (سوڕی مانگانە)ی ژنان و خولی وەرزەکانی ساڵ بەرهەم بهێنێت و ئەوەش وەک پاساوی نزیکایەتی، بەڵکو وەک مەعریفەیەک بەرانبەر بە نوێبوونەوە و گۆڕانکارییەکانی سروشتی لە لایەن ژنانەوە بیخاتە ڕوو.

ئەوان بە پاتەکردنەوەی نزیکایەتی ژنان لە سروشتدا دەبن بە خاوەن "ئەقڵیی سروشتی" و بانگەشەی ئەوە دەکەن کە ئەو نزیکایەتییە، مەعریفەیەکی "تایبەت"یان پێ دەبەخشێت کە وا دەکات بتوانن هەسارەی زەوی ڕزگار بکەن، و ئارەزووی

"سروشتی" خۆیان بۆ پاراستنی ژینگە، بە درێژکراوەی ڕۆڵیان وەک خۆبەخش لەناو خێزان و کۆمەڵگادا لێکدەداتەوە (Rico, 1998: 19).

ڕوانگە جیاوازەکانی ئیکۆفێمینیزم هەروەک بەسەر دوو ئاراستەی ماتریالیزمی و ڕۆحی پۆلێن دەکرێت، بەو هۆیەوە کە سەرچاوەکانی مەعریفەی ژن بەرانبەر بە سروشت جیاوازییان هەیە، لە کاتێکدا ڕوانگەیەکیان بۆ بارودۆخی کۆمەڵایەتی، ئەزموونی کرداریی ژنان و ڕوانگەیەکیان پەیوەندی ژن و سروشت کە مەعریفەی ژن لەمەڕ سروشت لە دەرەوەی بارودۆخی مادی یان کۆمەڵایەتی ژنان ئاماژە بۆ دەکات.

بۆ ئیکۆفێمینیستەکان بابەتەکە هەر تەنیا ئەوە نییە کە ژنان بەهۆی نزیکایەتی و پەیوەندیی پتەوتریان لەگەڵ سروشت، مەعریفەیەکی زیاتریان بەرانبەر بە سروشت هەیە، بەڵکو پێداگیریی لەسەر خودی ئەو زانست و مەعریفەیەش دەکەنەوە، کە دەبێت لەبەربگیرێت. ئەوان پێداگیری لەسەر زانستێکی نوێ دەکەن کە ڕەچاوی بنەماکانی بەرپرسیارێتی کۆمەڵایەتی بکات، ئەویش دەبێت لەسەر ئەو ڕاستییە بنیات بنرێت کە زەوی و سەرچاوەکانی سنووردارن، ژیانی مرۆڤ سنووردارە، کات سنووردارە، لە گەردوونێکی سنورداریشدا، هیچ پێشکەوتنێکی بێکۆتایی، هیچ گەشەیەکی بێکۆتایی و بەڵکو گەڕانێکی بێپایان بۆ ڕاستی لە ئارادا نییە، مەگەر ئەوانی دیکەی بۆ ئیستغلال بکرێت. کەواتە دەبێت لە ڕوانگەیەکی جیاوازەوە سەیری پەیوەندی مرۆڤ و ژینگە، پەیوەندی ژن و پیاو، کولتوور و ڕەگەزەکان بکرێت، بە دەربڕینی ماریا میس؛ "چیتر ناکرێت ئەم پەیوەندییانە بەپێی مۆدێلی سەربازییانەی

پیاوی سپی پێناسە بکرێن، کە بە زۆر خۆی بە مرۆڤ و باقیەکەی وەک نامرۆڤ پێناسە دەکات" (Mies& Shiva 2014: 52).

ژن و ژینگە و پەرەپێدان

چوارچێوەی نێودەوڵەتی بۆ پەرەپێدان

پرسی جێندەر و پەرەپێدان، لە حەفتاکانی سەدەی ڕابردووەوە، لە بواری توێژینەوەی ئەکادیمی و وەک پراکتیکیی سیاسەت دەرکەوتووە. لەپاڵ گەڵاڵەکردنی چەندین توێژینەوە و خستنەڕووی چەندین نموونە لە پەیوەندی جێندەر و پەرەپێدان، پرسەکە لە چوارچێوەی بڕیار و ڕێککەوتنە نێودەوڵەتییەکان وردە وردە زەق کراوەتەوە. بە ڕەچاوکردنی ئەو ڕاستییەی کە تیرۆڤان و هزرڤانانی ئیکۆفێمینیست تێڕوانینێکی تەواو نەرێنییان بۆ بەرنامەکانی "پەرەپێدان" و "بەردەوامێتی" و "پێشکەوتن" هەیە. هەوڵ دەدەین لەو باسەدا، پرسی ژن و ژینگە لە چوارچێوەی بەرنامەکانی پەرەپێدانی بەردەوام لە ئاستی نێودەوڵەتیدا ڕوون بکەینەوە. هەڵوەستەکردن لەسەر پرسەکانی ژن و ژینگە لە بەرنامەکانی پەرەپێدانی بەردەوام و لە ئاست ئاژانس و دامەزراوە نێودەوڵەتییەکاندا، لە لایەک پەیوەندی نزیکی ژن و ژینگە و لە لایەکی دیکە ئەوە دەسەلمێنێت کە پەرەپێدانی بەردەوام بەبێ لەبەرچاوگرتنی ئەو دووانە (ژن و ژینگە) ناسازێت.

لەو ڕوانگەیەوە، کۆنفرانسی نێودەوڵەتی نەتەوە یەکگرتووەکان لەبارەی ژینگەی مرۆیی ١٩٧٢، کە ڕاگەیاندنی

بەرنــامەی ژینــگەی نەتەوە یەکــگرتــووەکــان (UNEP)ی لێکەوتەوە، بە دەســـتپێکی ئەو هەوڵە دادەنرێت کە لە کۆتاییدا پرســـی ژینگە و مرۆڤ دەخــاتە چوارچێوەی بەرنــامەکــانی پەرەپێدانی بەردەوامەوە (UN, 1973)، بەو تێبینییەشـەوە کە لە ڕاپۆرتی کۆنفرانســەکەدا، چەمکی (ژن) هەر نابینرێت، بەڵکو چەمکی (پیاو) بە بەردەوامی لە شـــوێن چەمکی (مرۆڤ) بە کار هێنراوە (Rico, 1998: 15). ســـاڵی ١٩٨٣ ئەنجوومەنی گشـــتی نەتەوە یەکگرتووەکان کۆمســـیۆنی جیهانی ژینگە و پەرەپێدانی ڕاگەیاند، کۆمســـیۆنەکە لە دەســـتنیشـــانکردنی لێکەوتنەکــانی ژینگەیی لە چــالاکییەکــانی پەرەپێــدانــدا، بەو ڕاستییە گەیشـتووە کە ئیتر کاتی بەیەکەوە گرێدانی ئابووری و ئیکۆلۆژی هاتووە، بە شـێوەیەک بتوانرێت پێشـکەوتنی مرۆڤ لە ڕێگەی پەرەپێدانەوە مســـۆگەر بکرێـت، بە جۆرێـک کە پرۆســـەی پێشـــکەوتن و پەرەپێدان زیان بە نەوەکانی داهاتوو نەگەیەنێـت، ئەوەش لە نــاوەڕۆکـی ڕاپـۆرتـی (داهــاتـووی هاوبەشـمان) کە لە لایەن کۆمسیۆنەکەوە بڵاوکرایەوە، جەختی لەسەر کرایەوە؛

"کاتێک مەرجەکانی ئاماژەکردنی کۆمسـیۆنەکەمان تاوتوێ دەکرد، کەســانێک هەبوون دەیانویســت ســـەرنجەکان تەنیا بە (کێشـــەی ژینگە)وە ســـنووردار بن. ئەوە هەڵەیەکی زۆر گەورەیە، ژینگە وەک بوارێک نییە کە لە کردار و خواســت و پێداویســـتی مرۆڤ جیابێـت. هەوڵـدان بۆ دابڕان لە خەمی مرۆڤ، چەمکی (ژینگە)ی لە هەندێک بازنەی ســـیاســـیدا بە شـێوەیەکی ســاویلکانە قەتیس کردووە. چەمکی (پەرەپێدان)یش لە لایەن هەندێک کەســـەوە بۆ ســـەرنجێکی زۆر ســـنووردار بەرتەســـک کراوەتەوە، لەســـەر ئەو هێڵەی؛ "دەبێت نەتەوە هەژارەکـان چی بکەن بۆ دەوڵەمەنـدبوون؟!"، بەم شـــێوەیەش

پرســـەکە بە شـــێوەیەکی ئۆتۆماتیکی لە لایەن زۆرێکەوە لە گۆڕەپـانە نێودەوڵەتییەکـانـدا خراوەتە دەرەوە.... بەڵام ژینگە ئەوەیە کە هەموومان تێیداین و پەرەپێدانیش ئەوەیە هەموومان لەپێناو پێشخستنی ئەوەی تێیداین، ئەنجامی دەدەین؛ ئەو دووانە لە یەکتر جیاناکرێنەوە (UN: 5).

دواتریش لە چوارچێوەی هەرێمایەتیدا، ڕاپۆرتی "ئەجێندای خۆمان" کە لە لایەن کۆمیســـیۆنی ئەمەریکای لاتین و کاریبی تـایبەت بەپەرەپێـدان و ژینگە (١٩٩٢) دەرکرا، دووپـاتی لە پەیوەندی نێوان ســـامان و هەژاری و دانیشـــتووان و ژینگە کردەوە، بە پێداگیریی لەســـەر ئەو ڕاســـتییەی کە ســـیاســـەتی پەرەپێدان بە شـێوەیەکی ســـەرەکی جەخت لەســـەر زیادکردنی بەرهەمهێنـانی کـاڵاکـان دەکـاتەوە، بەبێ ئەوەی ئـامـاژە بە بەردەوامـی ئەو ســـەرچـاوانە بـکـات کە لە ڕێـگەیـانەوە بەرهەمهێنـان دێتەکـایەوە، ئەوەش لەوانەیە کـاریگەری خراپیبە ســـەر هەژارییەوە هەبێت، لەو ڕوانگەیەوە ســـتراتیژیەتی دژە هەژاری بە یەکێـک لە مەرجە بنەڕەتییەکـان بۆ گرەنتیکردنی پەرەپێدانی بەردەوام دادەنێت و پێداگیری لەســـەر ئەوە دەکات؛ ستراتیژییەکی کاریگەر بۆ چارەسەرکردنی کێشەکانی هەژاری و پەرەپێدان و ژینگە لە هەمان کاتدا پێویستە بە جەختکردنەوە لەسەر سەرچاوەکان و بەرهەمهێنان و خەڵک دەست پێ بکات، بە ڕوومـاڵکردنی کێشـــە دیمۆگرافییەکـان و بـاشـــترکردنی چـاودێری، پەروەردە، تەندروســـتی، مـافەکـانی ژنـان، ڕۆڵی گەنجان، خەڵکی ڕەسەن و کۆمەڵگە خۆجێییەکان و پرۆسەیەکی کـارای دیموکراتی پەیوەســـت بە حوکمڕانیی پێشـــکەوتوو. (UNEP; 1990: 14).

پرسەکە لەو خاڵەوە دەستی پێکرد کە گۆڕانی کەش و هەوا کاریگەرییەکی جیاواز لەسەر ژنان و پیاوان دادەنێت. ژنان بە گشتی لە کۆکردنەوە و بەرهەمهێنانی خۆراک، دابینکردنی ئاو و سوتەمەنی بۆ گەرمکردنەوە و چێشتلێنان بەرپرسن. ئەم ئەرکانەش بە گۆڕانی کەشوهەوا، بەرەو سەختی زیاتر دەڕۆن، ڕووداوەکانی کەشوهەوا وەک وشکەساڵی و لافاو کاریگەری زیاتریان لەسەر لاوازان و هەژاران هەیە، لە کاتێکدا زۆرینەی هەژارانی جیهان لە ڕەگەزی مێینەن. لە کۆنفرانسی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ژینگە و پەرەپێدان ١٩٩٢، ئەو پەیوەندییەی نێوان ژینگە و هەژاریی بە ڕوونی دەستنیشان کراوە (UN, 1992).

پاشان جەختکردنەوەی سەرەکی لەسەر (ژنان لەپەرەپێدان)دا، بە ئاراستەی پاڵپشتیکردنی پڕۆژە و سیاسەتەکان بە قازانجی ژنان وەک گرووپێکی جیاواز، شیکەرەوە و ڕاڤەکارانی بەو ئەنجامە گەیاند، پێویستییەکی بەپەلە هەیە بۆ ئەوەی بە شێوەیەکی زیاتر لە پێکهاتە بنەڕەتییەکانی هەمیشەیی نایەکسانی نێوان ژنان و پیاوان بڕوانرێت. دوای سێیەمین کۆنفرانسی جیهانی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ژنان، لە ١٩٨٥دا، چەمکی جێندەر لە ئاستی نێودەوڵەتیدا زیاتر دەرکەوت و لە چوارەمین کۆنفرانسی جیهانی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ژن لە ١٩٩٥دا بەتەواوەتی ناسێندرا (UNEP, 2004: 19).

لە هەشتاکان و بە تایبەت لە نەوەدەکاندا کە بە دەیەی نێودەوڵەتی بۆ کەمکردنەوەی کارەساتەکانی سروشتی ناسراوە، بەرنامەی ژینگەی نەتەوە یەکگرتووەکان (UNEP)، پرسی ژن و بەشداریی ژنانی لە بەڕێوەبردنی کارەساتە سروشتییەکان

بە بەرزنرخاندنی تواناکانی ژنان بۆ ڕێگرتن، هێورکردنەوە و بەرەنگاربوونەوەی کارەساتەکانی سروشتی ورووژاند؛ لەسەر ئەو بنەمایەی کە ژنان بەراورد بە پیاوان زیاتر هەڵسوکەوت لەگەڵ سەرچاوە سروشتییەکان وەکو ئاو و خۆراک دەکەن ...هتد. (UNEP, 1994).

پێشتریش لە ساڵی ١٩٧٩دا، ئەنجوومەنی گشتی نەتەوە یەکگرتووەکان، پەیماننامەی نەهێشتنی هەموو شێوازەکانی جیاکاری دژ بە ژنان (CEDAW)ی دەرکردبوو، کە زۆرجار وەک پڕۆژە یاسای نێودەوڵەتی مافەکانی ژنان ئاماژەی بۆ دەکرێت، هەرچەند لە پەیماننامەی سیداودا، ئاماژەدانێک بە ژنانی گوندنشین هەیە، بەڵام نیگەرانییە ژینگەییەکان لەخۆ ناگرێت، لەگەڵ ئەوەشدا کۆمیتەی سیداو لە ڕاگەیەنراوی (٤٤)مین کۆبوونەوەی خۆیدا، ئاماژەی بەوەدا کە یەکسانی ڕەگەزی پێویستە بۆ جێبەجێکردنی سەرکەوتووانە، چاودێریکردن و هەڵسەنگاندن بۆ سیاسەتەکانی گۆڕانی کەشوهەوا، هەروەک پێویستە مافە مرۆییەکانی ژن وەک پرەنسیپێکی باڵای ڕێنماییکردن لە پەیماننامەکانی گۆڕانی کەشوهەوادا جێ بکرێتەوە، ئەوەش بە گۆڕانکارییەکی جۆری لە ڕووئیای بەرنامەداڕێژەرانی سیداو دادەنرێت (Bradshaw &Linneker; 2014: 7).

لە ناوەڕاستی حەفتاکانەوە، زنجیرەیەک کۆنفرانسی جیهانی لەبارەی ژنان لە لایەن نەتەوەیەکگرتووەکانەوە ئەنجامدران، ساڵی ١٩٧٥ لە مەکسیک، لە کۆپنهاگن (١٩٨٠)، نایرۆبی (١٩٨٥) کە تیایدا کار و ڕۆڵی ژنان لە بەڕێوەبردنی ژینگەدا زەق کرایەوە، چوارەم و دوا کۆبوونەوەی تەواو، ساڵی ١٩٩٥ لە پەکین "پلاتفۆرمی پەکین بۆ کردار" سازکرا، کە تیشک

دەخاتە سەر پێویستی بەشداریکردنی ژنان بە شێوەیەکی چالاک لە بڕیاردانی ژینگەیی لە هەموو ئاستەکاندا و، بۆ تێکەڵکێش کردنی نیگەرانی و تێڕوانینی جێندەری لە سیاسەت و بەرنامە بۆ پەرەپێدانی بەردەوام، هەموو ئەوانە درێژکراوەی هەوڵەکانی پێشوو بوون لە لایەک و لە لایەکی دیکە ئاماژەبوون بە هەڵکشانی داخوازیی و نیگەرانییەکانی گرێدراو بە پرسی ژن و ژینگە لە ئاستی نێودەوڵەتیدا (Rico 1998: 27).

بەرنامەی پەرەپێدان لە دەیەی نەوەدەکاندا و بەدوایدا ئامانجەکانی پەرەپێدانی هەزارە(MDGs)ی نەتەوە یەکگرتووەکان کە لە چوارچێوەی هەشت ئامانجە سەرەکییەکەیدا، جەختی لەسەر جیاوازی ڕەگەزیی و قەیرانەکانی ژینگەیی دەکردەوە، بەدوای ئەودا و لە کۆنفرانسی نەتەوە یەکگرتووەکان سەبارەت بە پەرەپێدانی بەردەوام لە ڕیۆ دی جێنێرۆ لە ساڵی ٢٠١٢دا، ئامانجەکانی پەرەپێدانی بەردەوام(Sustainable Development Goals)ی لێکەوتەوە، کە بە گشتی وەک (ئەجێندای ٢٠٣٠) ناو دەبرێت و (١٧) ئامانجی پێکەوەبەستراو لەخۆ دەگرێت، ڕاپۆرتی ئامانجەکانی پەرەپێدانی بەردەوام زۆر بە ڕوونی کێشەکانی برسیەتی و هەژاریی بە تێکدانی ژینگە و قەیران و کارەساتە سروشتییەکانەوە گرێ دەدات و بە ئاماژەدان بەو داتایەی کە ساڵانە حەوت ملیۆن کەس بەهۆی پیس بوونی هەواوە دەمرن، جەخت لەوە دەکاتەوە؛ "گۆڕانکارییەکانی کەشوهەوا و کارەساتە سروشتییەکان، کاریگەرییەکی قورس لەسەر ژنان و منداڵان دروست دەکات" (UN, 2015).

لەو ساڵانەی دواییدا، دەگمەن ڕاپۆرتێکی ئاژانسی ژینگە و پەرەپێدان یان ژن و ژینگەی سەر بە نەتەوە یەکگرتووەکان

دەدۆزینەوە، کە لەپاڵ خستنەڕووی کێشە ژینگەییەکاندا، ئاماژەی بە پرسی ژن نەدابێت، بە پێداگیریی لەسەر ئەو ڕاستییەی، ژنان لەژێر کاریگەریی زیاتری گۆڕانکارییەکانی ژینگەییدان. ئەوە ڕاستییەکی نکوڵی نەکراوە کە گۆڕانکاری لە بارودۆخی ژینگەیی مەترسییەکی خێرای لەسەر جیهان و دانیشتوانەکەی دروست کردووە، لەگەڵ ئەوەشدا ڕەگەز ڕۆڵێکی دیار دەبینێت لە کاریگەرییە جیاوازەکانی سەر ژن و پیاو. جێندەر نەک تەنیا توانای پیاوان و ژنان بۆ خۆگونجان لەگەڵ گۆڕانکارییە ژینگەییەکان دیاری دەکات، بەڵکو لە بنەڕەتدا نایەکسانی ڕەگەزیی مانای ئەوەیە کە ئەو گۆڕانکارییانە کاریگەری ناجۆریان لەسەر ژنان هەیە (UNEP: 2016: 6).

دۆخەکە لەمەڕ ژنان و ژینگەوە ئەوەندە ئاسایی نییە، وەک ئاژانسی نەتەوە یەکگرتووەکان بۆ ژینگە و پەرەپێدان دووپاتی لەسەر دەکاتەوە، سەرەڕای پێشکەوتن، نایەکسانییە بەرچاوەکانی ڕەگەزیش بەردەوام بووە، بێبەشکردنی ژنان لە ماف و دەرفەتەکان و تەگەرە لەبەردەم پێشکەوتنەکانیان لە هەموو ئاستەکانی پەرەپێداندا دروست دەکرێت، بەردەوام پیاوان لە بڕیاردانی سیاسی و حوکمڕانیدا زاڵن، لە هەموو جیهاندا قەیرانەکان کاریگەریی قورستریان لەسەر ژنان هەیە، ژنان بارگرانییان کاری چاودێری بێمووچەیان لەسەر شانە، بەشداری کاری ژنان زۆرجار نافەرمییە، بەبێ هەبوونی پاراستنی کۆمەڵایەتی، بەڵکو ژنان بە درێژایی ژیانیان بە شێوەی جیاجیا تووشی توندوتیژی و جیاکاری لەسەر بنەمای جێندەری دەبن و مافی یاسایی و خزمەتگوزارییە سەرەتاییەکانی وەک چاودێری تەندروستی و پەروەردە و دادوەرییان لێ قەدەغە دەکرێت. نایەکسانی جێندەریی کاریگەری نەرێنی

دەکاتە سەر تەندروستی ملیۆنان ژن و کچ لە سەرانسەری جیهاندا (UNDP 2018: 4).

نابێت ئەوەمان لەبیر بچێت کە بیرۆکەی بەردەوامێتی (sustainability) لە بنەڕەتدا لە چوارچێوەی بایۆلۆجی و فیزیکیدا گەڵاڵە کراوە و تا ماوەیەکی زۆر درێژیش تەنیا گەشەی ئابووری و کەڵەکەکردنی سەرمایەی فیزیکی و دارایی، بە پێشکەوتنی تەکنۆلۆژیی کە هێمای بۆ ئەم پرۆسەیە دابین دەکرد، سەنتەری بایەخپێدان بوو، بەڵام لەو شێوازی پەرەپێدانەدا لایەنی گرنگتری وەک سامانی مرۆیی و سیستەمە سروشتی و دامەزراوەیی و کولتوورییەکان بە کەم سەیر دەکرا (Rico 1998: 9).

"بەردەوامێتی" زۆربەی کات وەک گەیشتن بە پێویستییەکانی ئێستا پێناسە دەکرێت، بەبێ ئەوەی ڕەچاوی نەوەکانی داهاتوو بکات، لە هەڵسوکەوتکردن لەگەڵ ئێستاشدا، نادادپەروەرانەیە بەرانبەر بە ژن و سروشت، لە کاتێکدا لە ڕوانگەی ئیکۆفێمینیستەوە، "بەردەوامێتی" سێ کۆڵەکەی بنچینەیی هەیە؛ ئابووری، ژینگەیی و کۆمەڵایەتی. ئەم سێ کۆڵەکەیە بە (خەڵک، هەسارە/زەوی، قازانج) ناو دەبرێن.

تێڕوانینی ئیکۆفێمینیزیم بۆ پەرەپێدان

ئیکۆفێمینیزم تێڕوانینێکی نەرێنی بەرانبەر بە "پەرەپێدان" هەیە و ئەوەش وەک "پەرەپێدانی بەردەوام" لە ئاستی نێودەوڵەتیدا و لەسەر دەستی سیستەمێکی پیاوسالارانەدا بانگەشەی بۆ دەکرێت، لە لایەن بەشێک لە ئیکۆفێمینیستەکانەوە

وەک درێژەدان بە پرۆژەی کۆلۆنیـالیزم دەبینرێت. ئـامـانجەکە زیاتر پەرەپێدان و پێشـخستنی وڵاتانی باکوور/ڕۆژئاوا لەسـەر حیســــابی بــاشـــوور/ڕۆژهەڵات و هەروەک هەژموون و سەردەستەیی زیاتریی پیاوان بەسەر ژن و سروشتەوە.

ئیکۆفێمینستێکی وەک "***ڤاندانا شیڤا***" پێی وا بوو، پەرەپێدان پرۆژەی پـاش کۆلۆنیـالیزمە، هەڵبـژاردنی مۆدێلێکە بۆ "پێشـــکەوتن"، کە تیایدا هەموو جیهان خۆی لەســـەر مۆدێلی داگیرکـاریی ڕۆژئـاوا دووبـارە دەکـاتەوە. پـاڵپشـــت بەو بانگەشـــەیەی کە شـێوازی پێشـــکەوتنی ڕۆژئاوا بۆ هەمووان گونجاوە، لێرەوە "پەرەپێدان" وەک باشـــبوون و پێشـــکەوتنی هەمووان لێکدەدرێتەوە. بەو شـێوەیە "پەرەپێدان" یەکسـانە بە بەڕۆژئاواییکردنی سـێکتەرە ئابوورییەکان و بەرهەمهێنان، لە کاتێکدا کە گەشـــەی پێشـــوەختەی پیشـەســازیی لە ئەورووپا و ڕۆژئاوا پێویستی بە کۆلۆنیالیزەکردنی هەمیشەیی وڵاتانی دیکە هەبووە، ئەوەش لەســـەر بنەمای لەناوبردنی ئابووری ناوخۆیی دەوەستێت. لەو ڕوانگەیەوە، کۆلۆنیالیزم خۆی، مەرجی گەشـە و بەردەوامبوونـی سـەرمایەدارییە، بە دووپاتکردنەوە لەوەی کە بەبێ کۆلۆنیـال کەڵەکەبوونـی ســـەرمایە دەوەســـتێت، کەواتە ســـەرمایەداریی لە بنەڕەتدا پێویســـتی بە کۆلۆنیالیزەکردن و داگیرکـاریی هەیە، لەو ڕوانگەیەوە ســـەرمـایەداریی لە پێنـاو کەڵەکەکردنی ســـامانـدا، پشـــت بە بەکارهێنانی ســـەرچاوە سروشتییەکان لە وڵاتانی تازە گەشەسەندوو یان تازە سەربەخۆ دەبەسـتێت بۆ بەرهەمهێنانی کاڵا، لێرەوە "پەرەپێدان" دەبێت بە پرۆژەیەک بۆ بەردەوامیدان بە پرۆســـەی داگیرکاریی و بەڵکو درێژکراوەی پرۆژەی دروســـتکردنی ســـامـان لە ڕوانگەی ئـابووریی مۆدێرن و پیاوســـالاریی ڕۆژئـاواوە، کە لەســـەر بنەمای چەوسـاندنەوە و دوورخسـتنەوەی ژنـان "ڕۆژئـاوایی و

ناڕۆژئاوایی" و لەسەر چەوساندنەوەی سروشت و لەناوبردنی کولتوورەکانی دیکەیە، وەک "شیڤا" ئاماژەی دا؛ *"بۆیە لە تەواوی جیهانی سێیەمدا، ژنان، جووتیاران و خێڵەکان خەبات دەکەن بۆ ڕزگاریی لە (پێشکەوتن) هەروەک چۆن پێشتر بۆ ڕزگاریی لە کۆلۆنیالیزم و داگیرکاریی تێکۆشانیان کرد"* (Shiva 1988: 21).

ئەوان لەپاڵ دژایەتی بەرانبەر بانگەشەکانی "پەرەپێدان" و "پێشکەوتن"، پێداگیرییان لەسەر ئەوە دەکرد، "پەرەپێدان" لەپاڵ قەرز و تێکدانی ژینگە و هەمووارکردنی پێکهاتەییەوە، "تۆڕێکی دزیو" پێکدەهێنێت کە "تەڵەی هەژاریی" دروست دەکات و ئەوەش بە شێوەیەکی بەرچاو لە لایەن ژنان و منداڵانەوە ئەزموون دەکرێت. (Mies&Shiva, 2014: 76).

یەکێک لەو تێبینییە جدییانەی ئیکۆفێمینیستەکان جەختیان لەسەر کردووەتەوە، بە ڕەچاوکردنی تایبەتمەندی هەریەک لە کۆمەڵگەکان وا دەکات نەتوانرێت یەک مۆدێلی دیاریکراو لە "پێشکەوتن" بەسەر تەواوی جیهاندا بسەپێنرێت، بە دڵنیاییەوە ئەوە بەناوی "پەرەپێدان"یەوە دەگوزەرێت، بەڵام بەلای زۆر ئیکۆفێمینیستەوە، ئەو پەرەپێدان و گەیشتن بە ئاستی مۆدێلە زاڵکراوە ڕۆژئاواییەکە، کە بە لۆژیکی کەڵەکەکردنی سامان کار دەکات، بۆ کۆلۆنییەکان و داگیرکراوەکان مەحاڵە. هۆکارەکە ئەوەندە ئاسان نییە، وەک چۆن یەک کۆلۆنی ڕەنگە دوای هەوڵ و کۆششێکی زۆر، ئەو شتە بەدەست بهێنێت کە لە کۆتایی "گەشە"دا ڕەچاو دەکرا، خودی ئەو ناوەندانەی پیشەسازیش پێشتر "پێشکەوتن"یان بۆ قۆناغێکی "مۆدێرن"ی پێشکەوتووتر بردووە؛ پێشکەوتن لێرەدا مانای پێشکەوتنی تەکنەلۆژیا دەگەیەنێت، ئەوەی ئەمڕۆ تەلەڤزیۆنێکی ڕەش و

سپی، سبەی تەلەڤزیۆنی ڕەنگاوڕەنگ، ڕۆژی دواتر کۆمپیوتەر، پاشان ڤێرژنی مۆدێرنتر لە "نەوەی کۆمپیوتەر" و بەو شێوەیە، پێشکەوتن ناوەستێت و ئەم سیاسەتەی گەیشتن بە ئاستی داگیرکەران هەمیشە یارییەکی دۆڕاوە، چونکە پێشکەوتنە زۆر و زەوەندەکانی داگیرکەران لەسەر بنەمای بوون و چەوسانەوەی داگیرکراوەکان سەرچاوە دەگرێت .(Mies&Shiva 2014: 59)

بۆ زۆر لە ئیکۆفێمینیستەکان، پرسی ژن بە شێوەیەکی قووڵ پەیوەستە بە پرسی داگیرکارییەوە و هەردووکیشیان پەیوەندییان بە مۆدێلی زاڵ؛ سەرمایەداری جیهانی – پیاوسالارییەوە هەیە. سیستەمی سەرمایەداریی-پیاوسالاریی بۆ ئەوەی درێژە بە بوونی خۆی بدات، پێویستی بە کۆلۆنیالیزەکردنی وڵاتانی دیکە و دەست بەسەرداگرتنی خودی ژنان و پەراوێزەکانی دیکە هەیە. هەر لەبەر ئەوە بوو "کارین وارین" پێداگیری دەکرد؛ کۆلۆنیالیزم کێشەیەکی فێمینیستییە، چونکە تێگەیشتن لە کۆلۆنیالیزم، یارمەتی تێگەیشتن لە بندەستی ژنان دەدات. .(Wareen 2000: 1)

لە لایەن دامەزراوە گەورەکانی وەک بانکی جیهانی، بەرنامەکانی پاراستنی کۆمەڵایەتی وەک کلیلی وەڵامدانەوەی دوای ڕووداو دەبینرێت و وەک ڕەچەتەی سیاسەتی نوێ پێشکەش دەکرێت، بە تایبەتی لە بەڕێوەبردنی کارەساتەکاندا. پێشنیاز دەکرێت ژنان یارمەتی کرداریی لە "ڕزگارکردن"دا بدەن، بە کورتی یارمەتیدەر بن لە وەڵامدانەوەی ڕووداوەکاندا و لەو ڕێگەیەشەوە ژنان دەتوانن ڕۆڵی سەرەکی لە هەموو قۆناغەکاندا ببینن، بەڵام زۆرجار ئەو چالاکییانە بە "تێوەگلان

لە کارەسـاتـ" ناو دەبرێت، لە کاتێکدا ئەو تێوەگلانە، وەک فۆرمێکی بەشداریی ژنان لە پەرەپێداندا دەخرێتە ڕوو.

لەم سـاڵانەی دواییدا ژنان بە گشـتی کراونەتە ئامانج بۆ بەشـداریی لە پرۆژەکانی بنیاتنانەوە، بەڵام تێبینیکراوە زیاترین سوود لە بەشداریی ژنان وەرگیراوە تا ئەوەی ژنان هەستیان بە سوودمەندبوون کردبێت. ئەو تێگەیشتنە بەرجەستە دەبێتەوە لە چـاوپێکەوتن لەگەڵ نوێنەری ژمـارەیەک لەو ڕێکخراوانەی کاریان لەسـەر سـەرچاوەدارکردنی ژنان کردووە، لەوانە سـەرچاوە "نانەریتییەکان" وەک پێدانی خاوەندارێتی "مانگا" بە ژنـان، بۆ نموونە کاتێـک پرسـیاری ئەوە دەکرێت کە پیاوان چۆن کاردانەوەیان بەرانبەر ئەم سـەرچاوەدارکردنەی ژنـان هەیە، نوێنەرێـک تێبینی ئەوەی کرد، هیچ کێشـەیەکی گەورە دروسـت نەبوو لەوەتەی؛ "ئـافرەت مـانگـای خۆی هەیە و پیـاوەکـانیش شـیرەکە دەخۆنەوە". ئەوە لە کـاتێکـدا وەک پرۆژەیەک بۆ ژن و بەرزکردنەوەی یەکسـانیی ڕەگەزیی وێنا کراوە (Sara & Brian 2014: 17).

لە ڕوانگەی ئیکۆفێمینیسـتەوە سـەرەڕای بانگەشـەکردنی بەرنامەکانی پەرەپێدانی بەردەوام لە وڵاتانی جیهانی سێیەم یان ئەوەی بە وڵاتـانی "دواکەوتوو" نـاو دەبرێن، بەڵام بـارودۆخی ژنـان بەرەو خراپتر ڕۆیشـتووە و ئەنجامێکی نـاکۆک لەگەڵ بانگەشـەکە بەدەسـتهاتووە لە لایەک و لە لایەکی دیکە، ئەوەی پەیوەندی بە ژنان لە وڵاتانی ڕۆژئاوا و جیهانی "پێشـکەوتوو" هەبێت، چەوسـاندنەوەی ژنان زیاتر بووە. لەو ڕووەوە "ماریا میس" ئەوە دەخاتە ڕوو کە بەپێی توێژینەوە و نیشـاندەرەکانی پێوەست بە ژنان لە ڕووی تەندروستی، ئابووری و بەشداریی سیاسی، بارودۆخەکە خراپتر بووە، بەڵام ئەو ئەنجامە نەرێنییە

چۆن لەگەڵ ئەو بەردەوامێتییەی سیاسەتی پەرەپێدان کە بەدوای پێشـــخســـتنی خەڵکی وڵاتە "دواکەوتوو"ەکانە، دەگونجێنرێت؟! وەک "ماریا" ئاماژە دەدات؛ "پێوەســـتبوونمان بە خەباتی ژنان لێرە لە باکوور - لە وڵاتێکی وا بە ناو پێشکەوتوودا، نیشانیداین کە چەوساندنەوە و بە تایبەتی توندوتیژی لە دژی ژنان، بە هیچ شێوەیەک بۆ سەردەمی کۆن و دواکەوتووانە ناگەڕێتەوە، بەڵکو پێکهـاتەی پێویســـتی ئەم ڕۆژە و ئێســـتـای کردەوەگەلی سـەرمایەدارییە. چۆنە کە سیستەمێکی کۆمەڵایەتی و ئابووری کە بەپێی بانگەشـــەکانی خۆی لەســـەر بنەمای ئازادی تاک دامەزراوە، بەڵێنی بەختەوەری و خۆشـگوزەرانی بۆ هەمووان دەدا، بەڵام ژیانی نائازادی و نایەکسانی ژنان بەردەوام دەکات؟! توندوتیژی دژی ژنان لەناو ئەم سـیسـتەمە ئاشـتیخوازەدا چۆن لێکدەدرێتەوە؟" (Mies, 1988: 2).

گرووپەکـانی خـاوەن بەرژەوەنـدیی نێودەوڵەتی بەنـاوی ئامانجە هاوبەشـــیان جیهانییەکان، وەک دیفاکتۆیەک دان بەو ڕاســـتییە دادەنێن کە هەموومان پشـــتمان بە یەک هەســـارە بەســـتووە، لەگەڵ ئەوەشـــدا داوای مـافی ئیســـتغلالکردنی ئیکۆلۆژی نـاوچەیی، کۆمەڵگـاکـان، کولتوورەکـان دەکـات و قوربـانییەکـانیش هەمیشـــە نـاوخۆیی(لۆکـاڵ)ی دەبن، جیهانیی(گلۆباڵ) بە سادەیی بە واتای زاڵبوونی جیهانی بەسەر بەرژەوەنـدی نـاوچەیـی و تـایـبەتـی دێـت، لە پـێـنـاو دەستبەسەرداگرتنی کەرتە ئابوورییەکان، کولتوور و سروشت لە لایەن چەند کۆمپانیای فرە ڕەگەزەوە کە زلهێزەکان بەناوی "بازرگانی ئازاد"ەوە پارمەتیان دەدەن. ئەو ڕاستییەی کە ماریا و شیڤا دواتر دووپاتیان لەسەر کردەوە، گوزارشتێکی ڕوونتر لە پەیوەندی ژن و ســـروشـــت و کۆمەڵگە داگیرکراوەکان بە کۆلۆنیالیزمەوە نیشـــان دەدات؛ "ژن و ســـروشـــت و وڵاتانی

بیانی، کۆلۆنیای پیاوی سپین. بەبێ داگیرکردنی ئەوان، واتە ژێردەستی بە مەبەستی دەست بەسەرداگرتن(ئیستغلالکردن)، شارستانیەتی بەناوبانگی ڕۆژئاوا بوونی نەدەبوو (Mies&Shiva 2014: 43).

زلهێزەکان بە ئامانجی دەستگەیشتنێکی ئازادانە بە بازاڕ و تەواوی سەرچاوە سروشتییەکان لە سەرتاسەری جیهاندا، برەو بە گوتارگەلێکی سەرنجڕاکێشی وەک؛ ئاشتی جیهانی، کۆمەڵگەی جیهانی، بازاڕی ئازاد، یەکگرتنی جیهانی، ژینگەی جیهانی و ...هتد دەدەن، بە پێداگیریی لەسەر ئەوەی کە بازاڕی ئازاد جیهان بەرەو ئاشتی و دادپەروەریی دەبات.

پرسی ژن و کۆلۆنیالیزم، لە بنەڕەتدا بۆ دۆخی ژن لە کۆمەڵگە کۆلۆنیالیزەکراوەکانی سەرەتادا دەگەڕێتەوە. هەندێک لە تیۆرڤانانی ئیکۆفێمینیست پێداگیرییان لەسەر ئەو خاڵە کردووە، فێمینیزم بە سەرلێشێواویی دەمێنێتەوە ئەگەر لە سروشتی ئابووری و کۆمەڵایەتی کۆلۆنیالیزم تێنەگات، وەک تێگەیشتن لەو دابەشبوونە جیهانییەی کار، کە ئامانجەکە تێیدا کەڵەکەکردنی سەرمایەیە، ئەو کەڵەکەکردنەی سەرمایە لە پشت کۆلۆنیالیزمەوە وەستاوە، لە کاتێکدا بندەستی و چەوساندنەوەی ژنان و سروشت و کۆلۆنیالەکان وەک پێشمەرجی ئەو مۆدێلە- کەڵەکەکردنی سەرمایە- دادەنرێت. بەو شێوەیە کە ژن لە چوارچێوەی کۆمەڵگە داگیرکراوەکاندا، کۆیلەکە لەسەر بنەمای قازانجی سەرمایەداریی ڕاگیراوە، ئەو دۆخە بەدرێژایی سەدەکانی بازرگانیکردن کۆیلە یان ئابووری کۆیلە(١٦٥٥- ١٨٣٨) بەردەوام ئەو مشتومڕەی تێدا کراوە کە ئایا دەبێت ڕێگە بە ژنانی کۆیلە بدرێت کۆیلەی زیاتریان ببێت یان یا؟ واتە مامەڵەکردنی ژن وەک سەرچاوەیەک بۆ بەرهەمهێنانی

کۆیلەی زیاتر لە ڕێی زاوزێکردنەوە. ئەو بارودۆخە لە هەموو کۆمەڵگە کۆلۆنیالیکراوەکان هاوشێوە بووە، چ لەژێر دەسەڵاتی کاسۆلیکی (فەرەنسی) یان پرۆتستانت (بەریتانیو هۆڵەندی)دا بووبن (Mies, 1986: 91).

جەستەی ژنان وەک لایەنی منداڵبوون، لە چاوی سەرمایەداری-پیاوسالاریی، لەنێو دوا کۆلۆنییالەکاندا، لە چالاکیی بەرهەمهێنەوە بۆ ناچالاک دەگۆڕێت، کە تیایدا شارەزا "بەرهەم دەهێنێت" و بەهاکەی زیاد دەکات، لە بەرانبەردا سروشت، ژنان و کەسانی نائەوروپایی تەنیا کەرەستەی "خاو" دابین دەکەن. بەشداری ژنان و سروشت لە بەرانبەر ئەو بەهایەی بۆ کاری داگیرکاری وەک کاری پەرەپێدان دانراوە، لاواز دەردەخات. (Mies&Shiva 2014: 25)

بەو شێوەیە چۆن داگیرکار بە ناوی سەقامگیریی، پێشخستن و پەرەپێدانەوە، دەست بەسەر شوێنێکدا دەگرێت، بە هەمان شێوە ژن کۆنترۆڵ دەکرێت، داگیرکار خۆی وەک کارا و داگیرکراو وەک ناچالاک دەردەکەوێت. وەک چۆن لە دەستگرتن بەسەر سروشت، هەمان وێنەمان دەست دەکەوێت، سروشت سەرچاوەی بەرهەم و بەرهەمهێنانە، بەڵام وەها نیشان دەدرێت تەنیا مادەیەکی ناچالاک بێت، بەڵکو ئەوەی چالاکە، ئەو پیاوەیە دەستی بەسەر سروشتدا گرتووە. وەک چۆن ژنی کۆلۆنیالیزەکراو -لەلایەن سیستەمی سەرمایەداریی-پیاوسالاریی-یەوە، لە سەرچاوەی بەرهەمهێنانەوە بۆ نابەرهەمهێن و ناچالاک دەگۆڕێت. لە ڕوانگەی کۆلۆنیال و مۆدێلی سەرمایەداریی پیاوسالارییەوە، ژن و سروشت و کۆمەڵگە کۆلۆنیالەکان کە مۆری "دواکەوتوو"یان لێدراوە، وەک بەشێک لە دەرەوەی کۆمەڵگەی شارستانی سەیرکراون.

لێرەوە سروشت هەر شتێکە کە بە خۆڕایی یان بە هەرزانی دێتە دەستەوە، ئەوە بەرهەمی کاری کۆمەڵایەتییش لەخۆ دەگرێت، لەبەر ئەوەیە کارە کۆمەڵایەتی یان کاری خۆبەخشی ژن (منداڵبوون، بەخێوکردن، چاودێریی و... هتد) لە چوارچێوەی سیستەمی زاڵی ئابووریيدا -کە بەرهەمی پیاوسالاری-یە، وەک کارێکی بێ کرێ دادەنرێت و هیچ بەهایەکی بۆ دانانرێت یان هیچ نیشاندەرێکی ئابووریی نایخوێنێتەوە. بە مانایەکی دی؛ توانا و هێزی کاری ژنان، وەک سەرچاوەیەکی سروشتی و بەرهەمەکانیان وەک بەخشینێکی سروشتی دەردەکەوێت. بەو شێوەیە هەموو ئەو حالەتە جیاجیایانەی گۆڕینی بەها بۆ بێ بەها، کار بۆ ناکار، داهێنان بۆ پاسیڤی، وێرانکار بۆ بەرهەمهێنەر، لە لایەن سەرمایەداریی و تەکنۆلۆژیاوە بەرجەستە دەکرێتەوە.

ئیکۆفێمینیستەکان زۆرجار وەک دەرکەوتەیەکی سەرمایەداریی-پیاوسالاریی، ئاماژە بە "بەرهەمهێنانی بایۆلۆژی" دەدەن، لە شێوەی بە پزیشکیکردنی پرۆسەی منداڵبووندا، ژنانی دووگیان بەو شێوەیە وەک"ماددەی خاو" سەیر دەکرێن کە "بەرهەم" واتە "کۆرپەکە"ی لێ دەرهێنراوە. لەم هەلومەرجەداوا دەردەکەوێت پزیشک نەک دایک کۆرپەکەی بەرهەم هێناوە. ئەو پرۆسەیە، ژن بە ناچالاک نیشان دەدات، یەکگرتنی ئۆرگانی دایک و کۆرپەکەی تێکدەدات، بەڵکو گرێبەستی ئۆرگانی ڕاستەوخۆ ئافرەت لەگەڵ کۆرپەکەی، جێگەی ئەو مەعریفەیە دەگرێتەوە کە پیاوان و ئامێرەکان نێوەندگیریی دەکەن (Mies&Shiva 2014: 26)

سەرمایەداریی پیاوسالاریی، ژن وەک بەکاربەر زەق دەکاتەوە و ڕۆڵە بەرهەمهێنەرەکەی دەشارێتەوە. هەمان دۆخی

ژنان لە قۆناغەکانی پێشـــووی کۆلۆنیالیزمدا جارێکی دیکە لە کۆمەڵگە پێشـــکەوتووەکاندا دووبارە دەبێتەوە، ســـەرمایە لە کۆلۆنیـاکـان پێویســـتی بە ژن هەیە وەک هەرزانترین بەرهەمهێنەر، لە وڵاتانی پێشـــکەوتووی ســـەرمایەدارییشـــدا دووبارە ژنان تێچووەکانی بەرهەمهێنان کەم دەکەنەوە، هەر بە کـارکردنی بێ بەرانبەریی مـاڵەوە نـا، بەڵکو بە کـارکردنی هەرزانتر لە دەرەوەشدا. "ژنی ماڵەوە، باشترین هێزی کارە بۆ ســـەرمایە"، "لە کاتێکدا ژنی بەکاربەری ماڵ لەڕۆژئاوا دەبێت کـاری بێمووچە و زیـاتر بکـات بۆ ئەوەی خەرجییەکـانی بۆ وەدیهێنانی ســـەرمایە کەم بکاتەوە، ژنی بەرهەمهێنەری ماڵەوە لە کۆلۆنیاکان دەبێت کاری بێ مووچە و زیاتر بکات بۆ ئەوەی تێچووەکانی بەرهەمهێنان دابەزێنێت" (Mies, 1986: 126).

لە ئەمڕۆدا وەک نەتەوە یەکگرتووەکان دەســـتنیشـــانی دەکات، ژنان بە تێکڕایی لەسـەر ئاستی جیهاندا، بە کرێیەکی کەمتر لە پیـاوان کـار دەکەن. نەتەوە یەکـگرتـووەکـان لە نوێـتریـن ڕاپۆرتەکانیدا پێوەســـت بە پەرەپێدانی بەردەوام و پاڵپشـــت بە داتـاکـانی ڕێکخراوی کـاری نێودەوڵەتی دووپـات لەوە دەکـاتەوە کە ژنـان ١٨٪ی کـاتەکـانی کـارکردنی ڕۆژانەیـان لە کـاری بێمووچەدا بەســـەر دەبەن، لە کاتێکدا ژنانی کرێکار بڕی ٧٧ ســەنتیان پێدەدرێت لە بەرانبەر یەک دۆلار بە پیاوان بۆ هەمان کاری هاوشـــێوە (UN, 2015: 9)، ئەوە ئەو ڕاســـتییەیە کە ئیکۆفێمینیســـتەکـان لە نیوەی دووەمی ســـەدەی ڕابردووەوە ئاماژەی بۆ دەکەن و وەک دەردەکەوێت تا ئێستا درێژ بووەتەوە.

سەرچاوەکان؛

1- Asmarani, NyomanOktaria (2018) EkofeminismedalamAntroposen: Relevankah? (KritikterhadapGagasanEkofeminisme), BALAIRUNG, Vol. 1 No. 1, pp: 128-143.

2- Allister, Mark (2004) Eco-man: New Perspectives on Masculinity and Nature, university of virginia press, USA.

3- Archambault, Anne (1993) “A Critique to Ecofeminism”. Canadian Woman Studies, Vol. 13 No. 3. PP: 19-22.

4- Barry, John (2007), Environment and Social Theory, Taylor & Francis, UK.

5- Biehl, Janet (1991) Rethinking Ecofeminist Politics, South End Press, Boston, USA.

6- Begon, Michael & Colin R. Townsend and John L. Harper (2006) Ecology from Individuals to Ecosystems, Fourth edition by Blackwell Publishing Ltd. UK.

7- Bradshaw, Sarah with Brian Linneker (2014) Gender and Environmental Change in the Developing World, International Institute for Environment and Development\ IIED. UK.

8- Cuomo, Chris J. (2001) Feminism and Ecological Communities: An Ethic of Flourishing, Taylor & Francis e-Library, New York, USA.

9- Eaton, Heather and Lois Ann Lorentzen (2003) Ecofeminism and globalization : exploring culture, context, and religion, Rowman& Littlefield Publishers, Inc. Maryland, USA.

10- Ehrlich, Dr. Paul R. (1988) the population bomb, Nineteenth Printing: Ballantine books, New York, USA.

11- Gaard, Greta (1993) Ecofeminism Women, Animals, Nature, by Temple University, Philadelphia, USA.

12- Johnson, Danielle Roth (2013) Back to the Future: Françoise d'Eaubonne, Ecofeminism and Ecological Crisis, The International Journal of Literary Humanities, Vol. 10 No. 3, pp: 51-61. Champaign, Illinois, USA.

13- Legesse, Worku, TekluMulugeta, and AragawAmbelu (2002) Introduction to Ecology, Produced in collaboration with the Ethiopia Public Health Training Initiative, The Carter Center, the Ethiopia Ministry of Health, and the Ethiopia Ministry of Education.

14- Lorber, Judith (2012) Gender Inequality: Feminist Theories and Politics, Fifth Edition. New York, Oxford University Press, Inc.

15- Marks, Jonathan (2002) Who Lost Nature? Rousseau and Rousseauism, Polity, Vol. 34, No. 4 (Summer, 2002), pp. 479-502.

16- Marco, Flavia (2002) Economics and gender. Selected bibliography, Printed in United Nations, Santiago, Chile.

17- mellor, mary (1997) Feminism and Ecology, New York University Press, New York, USA.

18- Mies, Maria (1986) Patriarchy and Accumulation on a World Scale (Women in the International Division of Labour), Zed Books Ltd, New Jersey, USA.

19- Mies, Maria (1988) women; the last colony. Was first published in English by zed books Ltd, New Jersey. USA.

20- Mies, Maria and Vandana Shiva (2014) Ecofeminism, Foreword by Ariel Salleh, Zed Books Ltd. USA.

21- mies, maria (1981) the social origins of the sexual division of labour, senior lecturer, Maria Mies, Institute of Social Studies the Hague - The Netherlands ISS Occasional Papers No. 85, January 1981

22- McDougall, Sarah Delaney (2012) Defining Feminism: A Phenomenological Exploration of The Meaning WOMEN Assign to their Feminist identities, In Partial Fulfillment for the Degree of Master of Science, Major Department: Human Development and Family Science, A Thesis Submitted to the Graduate Faculty of

the North Dakota State University of Agriculture and Applied Science.

23- Nelson, Julie A. (1995) Feminism and Economics, Journal of Economic Perspectives, Vo. 9 N. 2, Pp: 131–148.

24- Offen, Karen (1988) Defining Feminism: A Comparative Historical Approach, Journal of Women in Culture and Society. Vol. 14, No. 1, pp. 119-157.

25- Plumwood, Val (1993) Feminism and the Mastery of Nature, London, Simultaneously published in the USA and Canada by Routledge.

26- Rico, María Nieves (1998) Gender, the Environment and the Sustainability of Development, United Nations, Santiago, Chile.

27- Ruether, Rosemary Radford (2012) Ecofeminism – The Challenge to Theology, DEP, NO. 20, SO. 1824, PP; 22-33.

28- Salleh, Ariel (1993) Second Thoughts on "Rethinking Ecofeminist Politics": A Dialectical Critique, (ISLE) Interdisciplinary Studies in Literature and Environment Vol. 1, No. 2, pp: 93-106.

29- Shiva, Vandana (1988) Staying Alive: Women, Ecology and Survival in India, by Zed Books Ltd, in the U.K.

30- Sollund, Ragnhild (2015) Ecofeminism by M. Mies and V. Shiva, Pluto Journals, Vol. 4, No. 1. Pp: 99-103.

31- UN (1973) Report of the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm, 5-16 JUNE 1972, New York, USA.

32- UN (1987) Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.

33- UN (1992) report of United Nations Conference on Environment & Development, Rio de Janerio, Brazil, 3 to 14 June 1992, AGENDA 21.

34- UN (2020) the report of; Gender and Climate Change in the Context of COVID-19.

35- UN (2015) The report of; Transforming our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development, A/RES/70/1.

36- UNDP (1990) Report of the Latin American and Caribbean Commission on Development and Environment.

37- UNEP (1994), Women, Environment and Sustainable Development, Preparation of technical documentation and papers for the Fifth African Regional Conference on Women (1994) and preparatory to the Fourth World Conference on Women (1995).

38- UNDP (2018) the report of Gender Equality Strategy 2018-2021, New York, USA.

39- UNEP (2004), the report of Women and the Environment.

40- UNEP (2020) the report of (Gender and Climate Change in the Context of COVID-19), Women for Climate-Resilient Societies; United Nations Environment Programme; UN Women.

41- UNEP (2004) the report of Women and the Environment.

42- Vakoch, Douglas A. and Sam Mickey (2018) Women and Nature? Beyond Dualism in Gender, Body, and Environment, by Routledge, New York, USA.

43- Villinger, Anja (2005) Feminization of Poverty? Living Conditions of Women in the United States, TechnischeUniversität Chemnitz. Germany.

44- Warren, Kareen (1987) ‘Feminism and Ecology: Making Connections’, Environmental Ethics, Volume 9, Issue 1, pp: 3-20.

45- Warren, Karen J. (1997) Ecofeminism: women, culture, nature, by Indiana University Press, USA.

46- Warren, Karen J. (2000) Ecofeminist Philosophy; A Western Perspective on What It Is and Why It Matters, Roman & Littlefield Publishers, Inc, Maryland, USA.

47- Werlhof, Claudia von (2007) No Critique of Capitalism Without a Critique of Patriarchy! Why the Left Is No Alternative, Capitalism Nature Socialism, VO. 18, NO. 1, pp; 13-27.

48- Wismer, Susan (2000) The Good-Natured Feminist: Ecofeminism and the Quest for Democracy by Catriona Sandilands, Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique, Vol. 33, No. 1, pp. 199-201.

49- Hardin, Garrett (1968) The Tragedy of the Commons, Science, New Series, Vol. 162, No. 3859, pp: 1243-1248.

50- Hatfield, Susan Buckingham (2005) Gender and Environment, Taylor & Francis e-Library, UK.